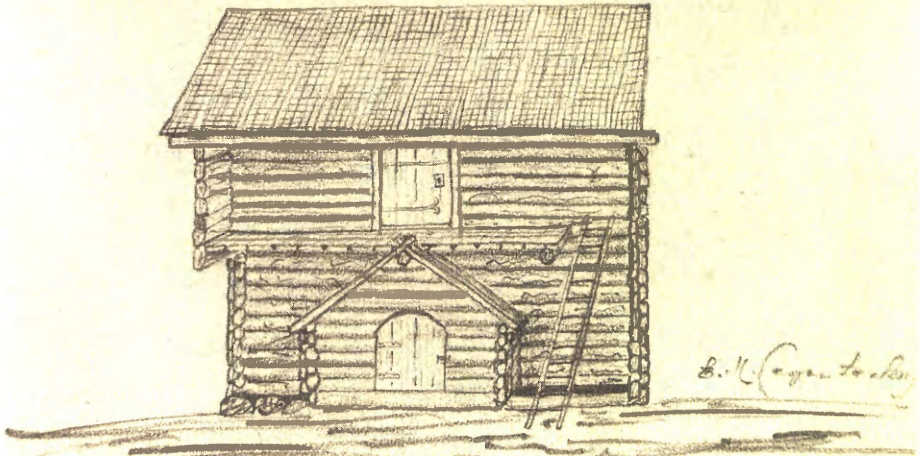

Nr 1-2 2001

Oknytt

*Handskrift: "Hansberg" i Lassebovalle (Sveg, Hälsjed.)
med hallare juli 1876.*

Johan Nordlander-sällskapet's tidskrift

Oknytt

Nr 1-2 2001 Årg. 22

Johan Nordlander-sällskapets tidskrift

Redaktör: Tuuli Forsgren

Biträdande redaktör: Sigurd Nygren

Redaktionskommitté: Lars-Göran Tedebrand (ordf.), Håkan Attius, Dan Bäcklund och Mats Rolén

Manuskript till Oknytt, samt böcker, tidskrifter och uppsatser som önskas anmälda, kan insändas under adress:

Tuuli Forsgren

Albäcksgatan 36 I

852 35 SUNDSVALL

E-post: tuuli.forsgren@finska.umu.se

Medlemskap i Johan Nordlander-sällskapet kan vinnas genom erläggande av årsavgiften, från 1997 150 kronor, till sällskapets postgiro 439 25 05-6. Privatpersoner kan vinna ständigt medlemskap genom erläggande av en engångssumma motsvarande tio gånger aktuell årsavgift, dvs. f.n. 1 500 kronor. Medlemmarna erhåller tidskriften *Oknytt*.

Omslagsbilden är en teckning av Erik Modin, "Herrberge" i Lassbovallen, juli 1890. Original i ULMA, Uppsala.

Produktion: Gigraf

Tryckt av Grafikerna Livréna i Kungälv AB, 2001

ISSN 0349-1706

Johan Nordlander-sällskapet, Umeå 2001

Simon Johansson in memoriam

Förre skolchefen i Umeå kommun, Simon Johansson, avled den 13 januari i år i en ålder av 91 år. Han växte upp som den äldste i en syskonskara på fem i Svedjan, Tavelsjö, Umeå socken. Förfärderna hade bott på samma hemman i mer än 200 år. Sommarstället i Tavelsjö blev också en fast punkt i Simon Johanssons tillvaro och Tavelsjöbygdens historia kom att bli huvudföremålet för hans forskning. Efter bl.a. korrespondensstudier på Hermods avlade han som 21-åring folkskollärarexamen vid seminariet i Luleå. Han kom sedan att ägna hela sin yrkesverksamma tid åt skolväsendet i Umeå kommun, först som lärare sedan som skolchef. Hans omtanke om elever och lärare är omvitnad.

Simon Johanssons intresse för släkt- och hembygdsforskning väcktes tidigt. Efter pensioneringen kunde han på heltid ägna sig åt sitt stora fritidsintresse. När historiska institutionen vid Umeå universitet under docent Ingrid Åbergs ledning i början av 1980-talet anordnade en kurs i lokalhistoria kom Simon Johansson att bli en av deltagarna. Hans kursarbete om hembygden Tavelsjös historia byggdes sedermera ut och publicerades 1984 i bokform i Johan Nordlander-sällskapets skriftserie under titeln *Jordnära. Tavelsjö-bygden under fyra sekl.* Det är fråga om en på djupgående källstudier baserad skildring av bystorlek, byutveckling, hemmansklyvningar, skiften, jordbruksteknik etc. i det gamla Tavelsjö. På ett mönstergillt sätt vidgas här släktforskningen till västerbottnisk agrar- och samhällshistoria.

Under årens lopp kom Simon Johansson att i Oknytt och Tre Kulturer publicera ett flertal artiklar om bl.a. ödehemman och generationsrelationer i det gamla Västerbotten. De präglades alla av vårdad språkform och gav ej sällan väsentliga bidrag även till pågående nationella diskurser. Simon Johansson bedrev också skolhistorisk forskning. 1990 gav han sålunda ut en bok om folkundervisningen i Umeå socken. Många nu för-

svunna byskolor fick här en värdefull dokumentation.

Simon Johansson belönades för sin forskning med Umeå kommuns kulturpris och Johan Nordlander-sällskapets pris för framstående norrländsk kulturforskning. Ända upp i 90-årsåldern var han verksam. Att få en pratstund med Simon när han var på väg till eller från Forskningsarkivet vid Umeå universitet var alltid berikande. På sitt försynta sätt och med stillsam humor delgav han omgivningen av sitt rika vetande. Den historiska kringssynen förenades hos Simon med humanistisk vidsyn och sann människokunskap. Västerbottens släkt- och hembygdsforskare kommer alltid att ha vännen och kollegan Simon Johansson i tacksamt minne.

Lars-Göran Tedebrand

CARL-HENRIK BERG

Koleran i Norrland

Sommaren 1834 nådde koleran Sverige. Redan tre år tidigare var den hotande nära, då den nådde S:t Petersburg i juni 1831 och på kort tid dödade 4500 människor. I juli samma år spreds farsoten därifrån till Viborg, och snart bröt den ut i Helsingfors. Även Borgå och Åbo drabbades. Till Polen hade koleran kommit redan under våren 1831 (Arvidsson 1972, s. 17).

I Sverige tillsattes en kunglig karantänskommission. Alla fartyg måste kontrolleras innan de fick angöra svenska hamnar. I alla församlingar och städer skulle sundhetsnämnder inrättas (Enström 1994, s. 30ff). Från de norrländska kuststäderna har vi en och annan litteraturuppgift om detta; t.ex. från Haparanda där en sundhetsnämnd inrättades i september 1831 (Hederyd 1992, s. 144).

Det kom inte någon koleraepidemi till Sverige det året och inte heller åren 1832 och 1833, då koleran härjade i södra Norge, men i slutet av juli 1834 bröt koleran ut i Göteborg. Först att smittas var skeppsvarvstimmermannen Anders Rydberg. Farsoten spred sig snabbt vidare längs vattenvägarna i inlandet, och innan året var slut hade koleran skördat mer än 12500 offer i Sverige (Henschen 1894, s. 18f; Tallerud 1991, s. 54).

Jag utvecklar inte den allmänna bakgrunden vidare här, utan hänvisar till översikterna hos Henschen 1894, Arvidsson 1972, Bergmark 1983, Tallerud 1991, Enström 1994 och Nilsson 1995 (jfr också Högberg, Johannisson och Stolt). För norrländskt vidkommande kan det dock vara värt att titta närmare på några av de förordningar som tillkom år 1831 till följd

av den hotande spridningen av kolerasmitta från Finland. Man hittar dessa förordningar i Svensk författningssamling (SFS), och vi kan börja med att titta på SFS 1831:20, där en kungörelse från den 13 juni föreskriver observationskarantän "för alla från Ryska och Finska kusterne emellan Narva och Torneå till Sverige destinerade fartyg", och dessutom "inställelse af communication för resande öfver Grisslehamn och Haparanda". Postgången skulle fortsätta, men vid postens avlämnande måste speciella försiktighetsmått vidtagas.

En vecka efter detta beslut bröt koleran ut i Helsingfors. I SFS nr 1831:27 utfärdas en ny kungörelse daterad den 28 juli, där karantänskommissionen i Stockholm kungör att "all direct communication emellan Finska kusten samt Svenska hamnar och orter norr om Gefle skall inställas". Därtill avser man att ta till "nödig försigtighetsmått i afseende på communication landvägen öfver Rikets norra gräns". Kort därpå kom SFS nr 1831:30, som är den kungörelse där bl.a. riktlinjerna för sundhetsnämndernas arbete slogs fast.

Kolerahotet togs alltså 1831 på största allvar och Sverige kom också att klara sig från koleran i tre års tid. Men i juli 1834 nådde den alltså Göteborg och den 19 augusti var farsoften framme i Stockholm. Smittan spreds dock inte dit från Göteborg utan från ett engelskt fartyg. Från Göteborg spreds koleran inomlands så långt som till Västerås och alla län söder om Dalarna drabbades (Arvidsson 1972, s. 29).

I september 1834 nådde koleran bergverket på Utö söder om Stockholm. Om detta har ortens dåvarande läkare, Carl August Bäckström, skrivit en kort rapport återgiven i Svenska läkaresällskapets nya handlingar, årgång 1837. Bäckström, som senare blev provinsialläkare i Gävle (1850), skriver: "Som ett rykte från Stockholm hitkommit, att Läkare derstädes, mutade af höga vederbörande, ingåfvo döden i medicamenterna, blef sinnesstämningen emot mig ganska kinkig, hvarföre patienterne i början vägrade helt och hållet att intaga läkemedel,

och önskade att få dö i ro, utan att jag behöfde förkorta deras lif". Först när några av hans patienter tagit medicinen och sedan tillfrisknat försvann misstron mot läkaren (Bäckström 1837, s. 147).

I praktiken fanns ingen kur mot kolera. I brist på säkra kunskaper tog man till gamla beprövade metoder mot farsoter. Carl-Herman Tillhagen skriver i *Folklig läkekonst*: "Som skydd mot koleran var det brukligt att bära amuletter av koppar. Att man valde just koppar skulle bero på Falu koppargruvas rykte att skydda Falun för farsoter" (Tillhagen 1962, s. 147). "I Njurunda, Medelpad, drack man en dekokt på malört, backhumle och nejlikor", skriver samme författare.

Samma dag som koleran skördade sitt första offer på Utö, den 2 september 1834, dog en 20-årig flicka i Nyland i Ytterlännäs socken, Ångermanland. Om denna händelse har provinsialläkaren i Sollefteå, Carl Magnus Åkerblom, lämnat en "Berättelse angående Cholerans utbrott i Nylands by" i *Norrlands Tidningar* den 30/7 och 6/8 1836. Han skriver där att kolerasmittan troligen kommit till Nylands lastageplats med en norsk sjökaptens fartyg.

"Detaillerne häraf, äfvensom några facta må det tillåtas mig att här förtiga – emedan jag endast fått mig uppdraget att lemna en berättelse om sjukdomen, och ansvaret huru den uppkom ej hvilar på mig", skriver Åkerblom en smula insinuerande. Flickan hette Anna Stina och var piga hos brädfaktor Nyholms 70-åriga änka Märtha. Det föll sig så att Märtha avled den 1 september, sannolikt av ålderdomssvagheter; alltså en dag före Anna Stina. Ytterligare några dagar senare dog drängen Jöns Jönsson i samma hus. Utöver dessa två döda i kolera hade fyra personer misstänkta kolerasymptom.

Carl Magnus Åkerblom blev efter sin lyckosamma kamp mot koleran en mycket populär person i Ångermanland, och N.H. Qvist ger stort utrymme åt honom i första delen av sitt verk "Ådalen" (Qvist 1943, s. 124ff). Det var Åkerblom som

väckte nytt liv i den anrika Sångas hälsobrunn; från 1836 och fram till sin död 1864 var han verksam vid Sångan (Levertin 1883, s. 292). Något omedelbart samband mellan koleraepidemierna och de nya hälsobrunnar som tillkom under 1800-talet verkar inte finnas, men naturligtvis främjades intresset för brunnsdrickningen av tidens sjukdomar.

Om farsoten i Västernorrland i dess helhet under år 1834 skrev A.T. Wistrand år 1855: "År 1834 afledo, enligt Tabellverket, i Sundsvall 4 och vid Nylands lastageplats 2, eller tillsammans i länet 6" (Wistrand 1855, s. 26). Några kolerafall från andra delar av Norrland under detta år finns inte rapporterade till tabellverket, så detta var alltså 1834 års facit. Om fallen i Sundsvall vet vi tyvärr inte mycket, främst p.g.a. den brand som härjade staden svårt år 1888. Det finns dock anledning förmoda att det även i Sundsvall var någon av de folkrika lastageplatserna som drabbades av kolera. Som vi skall se även av det följande så var det i Norrland snarare regel än undantag att kolerasmittan överfördes från båtar i trafik på Bottenhavet till arbetare i hamnstäder och på lastageplatser. Koleras ankomst till Sverige sammanfaller i tid med den begynnande industrialiseringen och urbaniseringen – och den revolution i kommunikationerna som skedde just under 1800-talets mitt. År 1854 skriver botanisten N.J. Andersson: "Man sätter sig på en ångbåt eller jernväg och ilar nära nog med tankens snabbhet från ort till ort" (Andersson 1854, s. 81).

Koleras återkomst

Efter 1834 års chockartade koleraattacker (nationellt sett) dröjde det ända till 1848 innan kolera närmade sig våra trakter igen. I juli 1848 nådde den Finland, och även Danmark och Norge drabbades. Sommaren 1850 kom den så till Sverige. Epidemin spreds aldrig upp till Mälardalen eller norr därom det året, men

ett antal värmlänningar – fryksdalingar – som tillsammans befann sig i Vänersborg som byggnadsarbetare blev smittade. Denna episod har sitt speciella intresse och det av två skäl. Dels visar den på värmlänningarnas tidiga benägenhet för långa arbetsvandringar till annan ort, vilken sedan kom att sätta sina spår i många norrländska sågverkssamhällen, dels visar den på hur mycket mindre rigoröst skyddet mot befarad kolerasmitta nu var jämfört med 1834.

Arvidsson (1972, s. 43ff) beskriver hur dessa fryksdalingar lyckades utverka s.k. sundhetsbevis från stadens sundhetsnämnd, trots att det var allmänt känt att Vänersborg hade nåtts av smittan. De vandrade sedan hem till Östra Ämtervik, där några av dem insjuknade och dog i kolera. Lyckligtvis var det mycket få som smittades och liksom i fallet med Nyland ovan kan man förmoda att bostadsförhållandena där skilde sig ganska markant från de trångbodda stadsmiljöer, där koleran skördade de stora mängderna dödsoffer.

Varken 1851 eller 1852 rapporterades några kolerafall, men från och med 1853 drabbades Sverige varje år fram till och med år 1859. Värst av dessa år var det första, 1853, följt av 1855 då koleran slog hårt i Gävleborgs län. Arvidsson redovisar i sin avhandling tabeller över antalet koleradödsfall länsvis mellan 1834 och 1873, och man får genom dem en bra överblick över hur koleran drabbade i olika delar av landet över tid – med den reservationen att siffrorna får anses vara ungefärliga (Arvidsson 1972, s. 166–169).

1853 – koleran drabbar Gävle

Den 25 augusti 1853 bröt koleran ut i Gävle (Holm 1947, s. 351). Det nummer av tidningen Gefle som utkom onsdagen den 31 augusti det året ser ut som vilket annat nummer som helst – den enda större rubriken handlar om STOR CONCERT OCH TIVO-

LI. Först allra längst ned på fjärde och sista sidan hittar man följande lilla P.S.:

Gefle d. 30 Aug. Sedan Sundhetsnämnden förklarar, att några personer under de sednare tvenne dagarne dött i epidemisk Cholera, så har K.M. Befallningshafvande förklarar staden smittad. Till följe deraf äro nu vakterna indragne och alla hittills befintliga hinder för kommunikationen upphäfna, hvilket åtminstone är en verklig fördel i olyckan. Sjukdomen som yppats i tvenne hus i 4:de kvarteret, har i det ena huset dött 4 personer och i det andra 2. De insjuknades antal 11 och de dödas 8.

I samma nummer finner vi på förstasidan en kungörelse där stadens borgmästare och råd upphäver förbudet mot tobaksrökning å stadens gator och gränder. Rökning ansågs nämligen ha skyddande effekt mot kolera, och därför blev det nu fr.o.m. första september 1853 tillåtet att röka pipa och cigarr på stadens gator. Vänder vi på bladet i tidningen så finner vi på sidan två en rekommendation att använda kopparplåtar placerade över maggropen. Även mässingsringar kring armar och ben omtalas som nyttiga "Colerapreservativer". Notisen avslutas med en i våra ögon kanske något mera relevant rekommendation: "Det bästa preservativerna [sic!] äro i alla fall att iakttaga renlighet, icke förtära osund föda, akta sig för förkylningar och, i förtröstan på Guds beskydd, icke låta sinnet intagas av fruktan" ("Gefle" 31 augusti 1853).

Detta sistnämnda låter som ett eko från 1834 års formuleringar om skydd mot koleran. Det berodde nog inte bara på att Carl August Bäckström – mannen från Utö – nu var provinsialläkare i Gävle, utan dessa rekommendationer tycks gå igen överallt i den samtida pressen.

Vi håller oss kvar i samma nummer av tidningen Gefle, från den 31 augusti 1853. På tredje sidan rapporteras i en notis att

en komet nu är synlig i Lejonets stjärnbild. Vi kan tänka oss att många satte detta järtecken i samband med kolerans ankomst. Vidare rapporteras i tidningen att fartyget Reformvännen inlupit till hamnen i Ljusne med två kolerasjuka ombord.

Den som bläddrar i tidningen Gefle från dessa veckor möts inte i första hand av några svarta rubriker om kolerans härjningar. I närmast påföljande nummer, från lördagen den 3 september, är det första man ser istället en illustrerad annons om en lusttur med ångbåt; "Såvida vackert väder inträffar, afgår ångslupen Energie Söndagen den 4 Sept. Kl. 2 e.m. till Limön."

I en kolerakrönika på följande sida framkastas förhoppningen att den kyliga septemberluften ska hejda kolerasmittan. Koppjarplåtarna har blivit populära, rapporteras det: "Bland preservativer emot Choleraan har här för närvarande ingenting vunnit allmänna förtroende än koppjarplåtar, burna närmast kroppen öfver maggropen och hängande omkring halsen på ett silkesband. Hrr. Koppjarlagare lära fått betydlig afgång å besagde artikel, och Gefleboerne äro nu temligen allmänt koppjarförhydda" (Gefle 3 september 1853).

Man vill också förhindra oroande ryktesspridning: "På det allmänheten icke skall låta oro sig af en mängd olika rykten, alltid under förhållanden, sådana som dem vi nu lefva uti, vida värre oroande än verkligheten gifver anledning till; så är tillfälle beredt för hvem som vill att å Sundhets-biråns [sic!] dörr hvar eftermiddag kl. 2 sjelf läsa dagrapporten, som der finnes anslagen."

Vi avslutar genomgången av tidningen Gefle med en titt på numret från lördagen den 1 oktober 1853. En hel spalt upptas med uppgifter om döda, och bland dessa finner vi en koppjarlagaremästare och en tobaksarbetare. Varken koppjar eller tobak hjälpte tydligen mot denna kusliga farsot, vars rätta väsen man ännu inte kände. Nu kom också larmrapporter om att surströmming kunde vara farligt att förtära i koleratider –

På tillstyrkan af Herrar Läkare at-
varnas Allmänheten att, så länge ko-
lera-farsoten härstädes är gängse, icke
förtära **Surströmming**, såsom va-
rande för helsan, under nuvarande för-
hållande, serdeles skadligt. Gefle den
29 Sept. 1853.

Sundhets-Nämnden.

Varning för sur-
strömming. Från
förstasidan av tid-
ningen Gefle, lör-
dagen den 1 okto-
ber 1853.

se ovanstående illustration ur "Gefle" från den 1 oktober 1853!

Det var inte bara fattiga stackare som föll offer för koleran. Den 18 oktober 1853 avled den kände skeppsbyggaren Lars Augustin Bång i Gävle i sjukdomen. Totalt dog i Gävle 240–250 människor (siffrorna osäkra inte minst pga den stora andelen människor som befann sig på resande fot, när de drabbades). Wistrand redogör mycket utförligt för 1853 års koleraepidemi i Gävle i sin berättelse från 1855 (Wistrand 1855, s. 27–41); bl.a. anger han skeppet Daphne som ett möjligt ursprung till smittan. Daphne återkom den 23 augusti från Kronstadt/S:t Petersburg med last av spannmål och hampa ("Gefle" 27 augusti 1853). I slutet av september skördade koleran tre dödsoffer i Trödje i Hille socken (Wistrand 1855, s. 40).

Kolerans härjningar längre norrut år 1853

I början av november drabbades Sundsvall av fyra koleradödsfall. Smittkällan var möjligen en norsk brigg, Oscar (Wistrand 1855, s. 26f). Från Umeå rapporterar Wistrand fem klart misstänkta kolerafall från perioden ca 15/8–1/11 1853 (a.a., s. 22). Märkligt nog klassificerades inget av dessa senare fall som epi-

demisk kolera. Möjligen var det av hänsyn till stadens handel som koleran klassificerades som mindre farlig – bläddrande i samtida dagspress förmedlar intrycket, att affärsverksamheten var viktigare än enstaka medborgares risk att drabbas av kolera. Här krävs dock mer forskning.

Inget tvivel råder dock om att epidemisk kolera slog till vid Strömbäcks glasbruk söder om Umeå den 4 november 1853. Där dog tre personer redan andra dagen, och totalt var det 18 människor som strök med i Strömbäck. Händelseförloppet finns beskrivet av Ivar Lundgren i skriften "Strömbäck" (Lundgren 1967, s. 16), och hela avsnittet finns också återgivet i Norrländsk uppslagsbok under uppslagsordet "Kolera". En del detaljer i Lundgrens text skiljer sig dock från Wistrands redovisning från 1855.

Slagfältsturism och kolera anno 1854

Om det följande årets koleraepidemi skriver S.E. Henschen: "År 1854 infördes smittan bevisligen från Åland. Mot slutet af augusti inträffade nemligen i Stockholm dag efter dag nya fall af kolera, ity att personer, som gjort lustresor till det af kolera hemsökta Åland, insjuknade omedelbart efter sin återkomst derifrån" (Henschen 1894, s. 22).

Lustresor till det av kolera hemsökta Åland? Detta tarvar sin förklaring. Vid denna tid pågick Krimkriget, som starkt förenklat var en maktkamp mellan Ryssland å ena sidan och Storbritannien och Frankrike å den andra. Vid Bomarsund på finska och därmed ryska Åland uppförde Ryssland mellan 1832 och 1854 en väldig fästning, beräknad att rymma 5 000 man. Fästningen erövrades dock av fransk-engelska sjöstyrkor i augusti 1854, och den 16 augusti detta år tvingades rysarna kapitulera.

Den 8 augusti hade 12 000 franska soldater landstigit på

LUSTRESA till BOMARSUND.

Ångfartyget **MOTALA** afgår i dag kl. 3 efterm. från nya Slussen till Bomarsund, dit ankomsten sker Söndags f. m., då passagerarne landsättas. Återresan företages samma dag omkring kl. 5 eft. m. Biljetter, till 3:ne olika pris, försäljas hos hr Strindberg, & dess kontor vid Riddarholmshamnen. All nödig omsorg kommer att fästas vid passagerarnes bekvämlighet och trefnad.

Annons från augusti 1854 om lustresa till Bomarsund. Ur: Ålandsturismen förr och nu, Mariehamn 1980. Den hr Strindberg som nämns är för övrigt författaren August Strindbergs far.

Åland. Utgången var given, och redan samma dag som angreppet inleddes, söndagen den 13 augusti, avseglade en ångare från Stockholm till krigsskådeplatsen: "Stockholms-tidningarne skildra, somliga ganska omständligt, ångfartyget Sundsvalls 'lustresa' från Stockholm till Bomarsund i söndags, måndags och tisdags, hvarunder fartyget satte på grund" ("Gefle", 19 augusti 1854).

Samma nummer av tidningen Gefle berättar om ångfartyget Flink, som också besökte Bomarsund den 13 augusti. Följande lördag fanns följande annonstext införd i stockholmstidningarna: "LUSTRESA till BOMARSUND. Ångfartyget MOTALA afgår idag kl. 3 efterm. från nya Slussen till Bomarsund, dit ankomsten sker Söndags f.m., då passagerarne landsättas" (Ålandsturismen förr och nu, 1980, s. 21).

Det var denna utflykt med ångaren Motala som Henschen syftade på i sin skrift från 1894. I tidningen Gefle från den 29 augusti läser vi: "Kryddkramhandlaren Davidsson, boende vid Götgatan, har den 22 Augusti på aftonen, efter kort sjukdom, aflidit under cholerasymptomer". Notisen berättar vidare att Davidsson hade "ombord å ångfartyget Motala besökt Åland".

Från Stockholm spreds koleran till Hudiksvall. Dit fördes smittan med norrlandsångaren Berzelius i slutet av september. Några dagar senare insjuknade i Hudiksvall två fiskare som varit i Gävle. Innan epidemin var över hade 32 personer avlidit i Hudiksvall (Arvidsson 1972, s. 67). Arvidsson redovisar tyvärr inga siffror på antalet smittade i Gävle, men Åke Holm uppger att fyra insjuknade och två dog (Holm 1947, s. 352). Hur smittan nådde Gävle är okänt.

Även med ångaren Berzelius företogs lustresor. Den 26 april 1854 skrev Post- och Inrikes Tidningar att fartyget dagen innan avgått till örlogshamnen Elfsnabben utanför Stockholm "öfverfullt med passagerare" (Redelius 1990, s. 123f). Det som lockade de stora skarorna turister var de nitton brittiska örlogsfartyg som just anlänt och ankrat upp vid Elfsnabben. Flaggskeppet var det imponerande amiralskeppet Duke of Wellington med 1 000 man och 120 kanoner. Före Berzelius hade redan flera andra ångfartyg hunnit ut för att beskåda dessa underverk. Trafiken kan rekonstrueras genom tidningsannonser (Redelius 1990, s. 119).

Lustresor med ångbåt var faktiskt ett stående inslag i 1850-talets nöjesutbud. I varje nummer av Post- och Inrikes Tidningar från sommaren 1854 finns rubriken "Lustresor", och som vi sett ovan annonserades även under kolerans härjningar i Gävle 1853 om lustturer med ångbåt. Det skulle vara mycket intressant att få ett bättre grepp om omfattningen av denna tidiga massturism, som alltså förekom tidigt även på våra nordliga breddgrader.

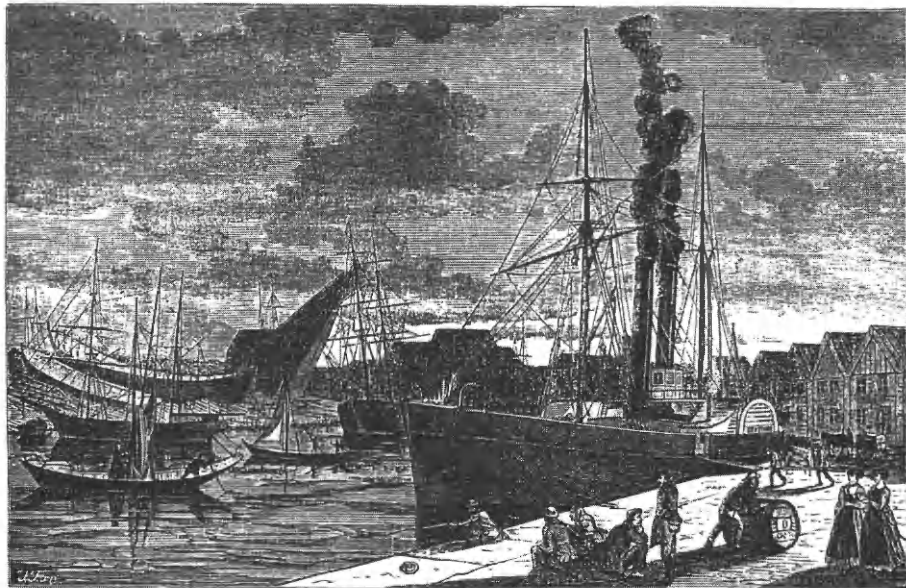
De ångfartyg som avreste till Bomarsund samma dag som Motala var enligt Post- och Inrikes Tidningar den 21 resp. 23 augusti Swithiod, Linköping och Kronprinsessan Louise. Av tidningsnotiserna framgår dels att dessa fartyg inte alls var de första destinerade dit, dels att "icke flere än passagerarne på Motala kommit i land och fått bese krigsskådeplatsen". De andra fartygens passagerare avstod, av rädsla för koleran. Om ångaren Motala berättar Carl-Gunnar Olsson att den "kom omkring 1849 till norrländska ägare och sattes i trafik Stockholm–Sundsvall–Härnösand–Nyland" (Olsson 1997, s. 240).

Så fort det blev känt att Stockholm smittats av den åländska koleran avstannade naturligtvis intresset för att göra lustresor till Bomarsund. Från engelska flottans ankomst i april 1854 till Bomarsunds fall i augusti hann dock tusentals svenskar företa lustresor med ångbåt och de som besökte själva fästningen och dess omgivningar var vad vi idag skulle kalla slagfältsturer (jfr David William Lloyds bok "Battlefield tourism" från 1998). Denna "Bomarsunds-boom" genererade också ett tidigt svenskt seriealbum, nämligen Fritz von Dardels humoristiska bildberättelse "Familjen Tutings lustresa till Bomarsund" som utkom redan samma år, alltså 1854. Berättelsen är numera utlagd på en www-adress som återfinns i källförteckningen nedan. Dardel drar sig inte ens för att skämta om koleran – i en teckning ses familjen Tuting skyndsamt avlägsna sig från ett kolerasjukhus och i en annan teckning ses herr Tuting drabbas av en inbillad koleraattack!

Femton år efter 1854 års koleraepidemi brann stora delar av Gävle stad och en brittisk reseskildrare som stannade till i staden strax därefter skriver: "Gefle is within easy reach of Stockholm; and while we were on shore an excursion steamer arrived, crammed with people who had come from Stockholm to see the ravages of the fire" (Hutchinson 1870, s. 189).

Denna lilla utvikning från ämnet är inte alldeles obefogad. Den belyser det faktum att koleran – i jämförelse med andra

Från Gefle hamn. Ur: Ny Illustrerad Tidning 1869, efter förlaga av Fritz von Dardel.

katastrofer som krig och bränder – dels sällan eller aldrig tycks ha omtalats i reseskildringar från Sverige, dels sällan eller aldrig avsatte någonting påtagligt materiellt att uppvisa för eftervärlden. Från norrlandstädernas bränder har vi sett såväl träsnitt som fotografier, medan koleran naturligt nog inte låtit sig fångas på bild. Koleran lever kvar i folks minne i stort sett endast på de platser där kolerakyrkogårdar har bevarats för eftervärlden, och blivit ett slags "slagfält i miniatyr". Tyvärr finns ingen inventering av landets kolerakyrkogårdar.

Koleran i Västerbotten år 1854

Till Holmsund i Västerbotten kom koleran den 13 augusti 1854 enligt Arvidsson (s. 62). Detta stämmer dock dåligt med uppgifterna på den informationstavla som finns uppsatt invid Holmens bevarade kolerakyrkogård. Där omtalas sex personer som avlidit i kolera mellan den 10 oktober och 5 november. En av de först avlidna var en Simon Mattsson från Lillkyro i Finland, så möjligen kom smittan österifrån. I "Umeå sockens historia" läser vi att enligt prästen J.A. Linders opublicerade "Minnen" inträffade 1854 "ett dödsfall i Böle, ett i Brån och sju i Holmsund" (Umeå sockens historia, s. 476).

Kolerakyrkogården på Holmen tillkom i samband med dessa senare dödsfall. Idag är Holmens kolerakyrkogård en av Umeås mest uppskyltade sevärdheter – men samtidigt den minst omnämnda i turistbroschyrerna. En förklaring till detta är förmodligen att frågetecknen kring vilka som dog – och när och under vilka omständigheter de dog – aldrig har rätats ut ordentligt. En annan förklaring, sammanhängande med den förra, är att de som dog var vanliga människor utan märkvärdiga levnadsöden (om "gravplatsturism", se Lukas' artikel "Final destinations" från 2000).

1855 års kolera

Det därpå följande året, 1855, slog koleran i Gävle till lika hårt som 1853. Liksom tidigare kom smittan troligen från Stockholm. För Norrland anger Arvidsson följande dödssiffror detta år: Gävleborgs län 244 döda, Västernorrland 89 döda samt Västerbottens län 7 döda (Arvidsson 1972, s. 69 och 167). Umeå sockens historia, s. 476, talar för Västerbottens del om "fem personer i Röback". Övriga norrlandslän har inga rapporter om döda i kolera.

Vad beträffar fallen i Västernorrland har jag inte företagit någon genomgång av tidningarna för hösten 1855, men en notis i dagstidningen *Wäktaren* från den 10 oktober 1855 ger vägledning: "Från Sundsvall skrifves d. 2 Okt.: Koleran fortfar här ännu; den synes nu antagit en mildare karakter. Från sjukdomens början uppgifvas 22 hafva fallit offer för hennes härjningar. Under loppet af förra veckan, skrifves från Tuna, afledo icke mindre än 10 personer i kolera på Matfors bruk. Från Hernösand berättas d. 4. Okt.: Enligt rapport från dr Westerbergh hafva i Tynderö socken 4 personer insjuknat i kolera, hvaraf 2 dött, samt på Matfors bruk 7 sjuknat och 2 dödt i kolera."

En ögonvittnesskildring från Gävle hösten 1855 ges av Claes Adelsköld, byggnadschef för Gefle-Dala jernväg: "Hösten 1855 gick koleran ytterst skarpt i Gefle, och arbetarne vid jernvägen blefvo jemväl angripna deraf. Sjukbaracker inrättades efter linien, men ofta hunno de insjuknade icke att ditföras, innan de afledo, och andra, som insjuknat och begifvit sig iväg till sjukhusen, kunde man finna döda eller döende i buskarne" (Adelsköld 1899-1901, s. 160).

Åren 1856-1859

För åren 1856-59 anger Arvidsson för Norrland följande siffror: Gävleborgs län 3, 35, 2 döda samt Västernorrlands län 16, 19, 9 resp. 0 döda. Övriga län gick fria från koleran med undantag för Norrbottens län, som skall ha haft ett dödsfall i Luleå år 1858 (Arvidsson 1972, s. 73-84 och 168f). S.E. Henschen skriver om 1856 års epidemier: "Till ett stort antal af våra norrländska kuststäder fördes smittan med ångbåtarna från Stockholm. Men ingenstans uppstodo några svårare epidemier" (Henschen 1894, s. 23f).

1857 var ett svårt koleraår i södra Sverige, men Norrland

klarade sig ganska lindrigt undan. Skön i Västernorrland var den nordligaste ort i landet som drabbades (Arvidsson 1972, s. 75). År 1858 rapporterades som sagt ett dödsfall i Luleå, men året efter förekom bara två dödsfall i hela Norrland – nämligen i Gävleborgs län.

De förbättrade persontransporterna under 1800-talet spred snabbt koleran över stora områden, men det var först 1857 som telegrafafen kom till övre Norrland och 1860 knöts äntligen telegrafförbindelse över gränsen mellan Finland och Sverige.

1866

År 1866 blev det sista egentliga koleraåret i Sverige. Arvidsson ger en bra sammanfattning av hur Norrland drabbades detta år (Arvidsson 1972, s. 89). De orter han nämner är Gävle (utförligare på s. 93, där det uppges att 202 personer avled i staden, samt 44 på landsbygden), Sundsvall (89 döda), Alafors lastageplats norr om Sundsvall (minst tre döda), Sundsvallsdistriktets landsbygd (25 döda), och nu också orter längs Norrbottens kust. Totalt avled 61 personer i kolera i Norrbottens län år 1866. Arvidsson uppger att minst tre personer avled i Nederkalix och att sex personer avlidit i Salmis, som var Haparandas uthamn. Mer om Salmis nedan.

Om Sundsvall skriver J.E. Nilsson: "På sommaren 1866 kom koleran till orten. Till den 10 augusti hade 16 personer skördats av farsoten, utan att någon 'sundhetsbyrå' inrättats, och även under den följande tiden inträffade dödsfall, enligt uppgift genomsnittligt 5 i veckan. Även på landsbygden krävde farsoten offer. En viss sorglöshet synes präglade stadsfullmäktiges yttrande 10/9 över en hos K.B. gjord framställning om inhiberande av marknaden i Sundsvall den 18 september för kolerans skull; fullmäktige ansågo för sin del, att inställande av marknaden icke borde ifrågakomma" (Nilsson 1943,

s. 230). Jessica Åsell skriver i sin uppsats att det första fallet av kolera i trakten påträffades den 16 juli bland personalen på ångsågen i Skönsmon (B-uppsats i historia av Jessica Åsell, s. 9).

Västerbottens län nämner Arvidsson inget om i sin text, men i tabellen på s. 169 uppger han att siffran för år 1866 var 22 döda. "Umeå sockens historia" har helt förbigått 1866 års epidemi i länet, liksom Norrländsk uppslagsbok som uppger 1853 som sista koleraåret i Norrland. För Gävles del har såväl Holm som Ljungström helt förbisett 1866 års kolerahärjningar.

För de 22 döda i Västerbottens län får vi gå till Oskar Kriström, som på s. 72-73 redovisar de 11 personer som avlidit i kolera och begravts på Holmens kolerakyrkogård (dvs. enligt Holmsunds död- och begravningsbok). Den som letar sig ut till kyrkogården finner en minnessten där det felaktigt står inristat att koleran härjade "1865-1866". Som vi sett var det åren 1854 och 1866 som koleran härjade i Holmsund. Första gången kom smittan möjligen österifrån, medan 1866 års epidemi påstås ha kommit med den Scharinska firmans barkskepp Maria Augusta: "Fartyget kom 1866 med kolera ombord till Holmsund, där ett tiotal personer avled av sjukdomen" (Moberg 1977, s. 67).

Om kolerans ankomst till Norrbotten berättar Arvid Moberg i en minnesartikel i Norrbottens-Kuriren (Moberg 1966). Han berättar att ångbåten Haparanda avgick den 4 augusti 1866 från Stockholm direkt till Ratan i Västerbotten. Det var efter avsegling vidare därifrån norrut som flera personer på båten insjuknade. Eldaren Karlsson dog kort efter framkomsten till Piteå den 7 augusti, och kort därpå både frun och dottern till brukspatron Solberg i Kengis. Totalt hann ett tjugotal människor stryka med i Piteå. Ångbåten Haparanda hade då redan fortsatt vidare till slutstationen i Salmis utan att angöra Luleå, som undanbad sig fartygets besök. I Salmis tycks ett

trettiotal människor ha avlidit i kolera; bland dem ortens provinsialläkare Josua Wretholm (Wallqvist 1968, s. 166).

De sista allvarliga koleraattackerna

1872 var det sista "riktiga" koleraåret i Norrland, medan 1873 var det sista för landet i stort. Även år 1871 förekom kolera i Norrland, om vi ska tro Gustaf Sporning (Sporring 1971, s. 493f). Det var i september det året som en arbetsökande från Finland kom till Hårsta by i Säbrå, Härnösand. Snart insjuknade han och dog och innan epidemin var över hade ytterligare nio människor avlidit. Sporning berättar också att en kolerakyrkogård finns kvar som minne från denna dystra höst. Jag har inte kontrollerat saken vidare, men det förefaller rimligt att denna epidemi verkligen inträffade 1871 – som var ett koleraår i Finland.

År 1872 insjuknade åtta personer i kolera i Gävle, och av dessa avled sex. (Holm 1947, s. 352). År 1873 ska sju personer ha avlidit i Västernorrlands län (Arvidsson 1972, s. 95), men efter 1873 har koleran endast uppträtt sporadiskt i Sverige.

Källförteckning

Otryckta källor

Umeå universitet:

Forskningsarkivets kyrkobokföringsmaterial för Norrland på mikrokort. B-uppsats i historia, vt 1996, Koleraepidemin i Sundsvalls stad 1866, av Jessica Åsell.

Medicinalhistorisk databas: <http://www.medhist.sdu.se>

Familjen Tutings lustresa till Bomarsund, tecknad av Fritz von Dardel:

<http://www.mhbibl.aland.fi/alandica/tut/index.html>

Tryckt litteratur

Svensk författningssamling (SFS)

Dagstidningar:

Gefle

Norrlands Tidningar

Post- och Inrikes Tidningar

Wäktaren – tidning för stat och kyrka

Adelsköld, Claes, *Utdrag ur mitt dagsverks- och pro diverse-konto*. 2. uppl. Stockholm 1899–1901.

Andersson, N.J., *Till Lappland! I: Rosa – vittert album*. Stockholm 1854.
Arvidsson, Sven-Ove, *De svenska koleraepidemierna*. Stockholm 1972.

Bäckström, C.A., *Rapport om Cholera-sjuka uti Utö församling*, s. 142–155
i *Svenska läkaresällskapets nya handlingar, första bandet, första afdelningen, om cholera i Sverige 1834*. Stockholm 1837.

Berg, Fredrik Theodor, *Sammandrag af officiella rapporter om cholerafarsoten i Sverige år 1850*. Stockholm 1851.

Bergmark, Matts, *Bad och bot*. Stockholm 1964.

Bergmark, Matts, *Från pest till polio*. 3. uppl. Stockholm 1983.

Boberg, Kurt, *Västerbottnisk skeppslista*. Umeå 1977.

Drakenberg, Sven, *Skyddsmedel mot kolera*. I: *Västmanlands fornminnesförenings årsskrift 1967–1968*, s. 34–35.

Edvinsson, Sören, *Den osunda staden*. Umeå 1992.

Enström, Inga-Carin, *Koleran – 1800-talets farsot*. I: *Populär historia* nr 2. 1994, s. 30–35.

Hederyd, Olof, *Tornedalens historia, del 3: Haparanda efter 1809*. Haparanda 1992.

Henschen, S.E., *Koleran, skildrad för lärd och olärd*. Stockholm 1894.

Holm, Åke, *Kolera och samhällshygien i 1800-talets Gävle*. I: *Hygienisk revy* 1947, nr 10, s. 349–352.

Hutchinson, Alex. H., *Try Lapland*. London 1870.

Högberg, Ulf, *Svagårens barn*. Stockholm 1983.

Johannisson, Karin, *Medicinens öga*. Stockholm 1990.

Kriström, Oskar, *Holmsunds köping*. Holmsund 1974.

Levertin, Alfred, *Svenska brunnar och bad*. Stockholm 1883.

Lindberg, Jan, *Då kolera härjade Sverige 1853*. I: *Medicinhistorisk årsbok* 1959.

Ljungström, Jan G. & Wall, Ove, *Koleraepidemin 1853*. I *författarnas: Kolera, avfall och hälsopolis*. Gävle 1998.

- Lloyd, David William, *Battlefield tourism*. Oxford 1998.
- Lukas, Paul, Final destinations. *Money*, Vol. 29(2000), May, s. 177–178.
- Lundgren, Ivar, Strömbäcks glasbruk. I: *Strömbäck*. Stöckeby 1967.
- Medicinalväsendet i Sverige 1813–1962*. Stockholm 1963.
- Moberg, Arvid, När koleran härjade inom vårt län. I: *Norrbottnens-Kuriren* 10/9 1966.
- Nilsson, Christer, *Folkets farsoter och kungarnas krämpor*. Stockholm 1995.
- Nilsson, J.E., *Sundsvalls historia, del 5: Tiden 1866–1888*. Sundsvall 1943.
- Norrländsk uppslagsbok*. Umeå 1993–1996.
- Olsson, Carl-Gunnar, *Svensk kustsjöfart 1840–1940*. 2. uppl. Stockholm 1997.
- Om koleran, dess kännetecken och behandling, samt skyddsmedel emot densamma. I: *Läsning för folket* 1854.
- Qvist, Nils Henrik, *Ådalen, del 1*. Stockholm 1943.
- Redelius, Gunnar, Engelska flottan i Stockholms skärgård 1854. *Sankt Eriks årsbok* 1990.
- Sporring, Gustaf, Då koleran kom till Säbrå. I: *Boken om Säbrå*. Härnösand 1971.
- Stolt, Carl-Magnus, *Kaos och kunskap*. Lund 1997.
- Sundqvist, Gösta, *Allt var inte bättre förr...* Sundsvall 1994.
- Tallerud, Bengt, Kolera – 1800-talets pest. I författarens: *Farsoter genom tiderna*. Stockholm 1991.
- Tillhagen, Carl-Herman, *Folklig läkekonst*. 2. uppl. Stockholm 1962.
- Umeå sockens historia*, red. Karl Fahlgren. Umeå 1970.
- Wallqvist, E., *”De kränka och de uslingar”*. Stockholm 1968.
- Wisstrand, A.T., *Sundhets-collegii underdåniga berättelse om kolerafarsoten i Sverige år 1853*. Stockholm 1855.
- Åkerblom, C.M., Berättelse angående Choleras utbrott i Nylands by, Ytterlänäs Socken af Wester-Norrlands Län år 1834. I: *Norrlands tidningar* den 30/7 resp. 6/8 1836.
- Åkerblom, C.M., Sollefteå District. I: *Svenska läkaresällskapets nya handlingar*, första bandet, första afdelningen, om cholera i Sverige 1834. Stockholm 1837, s. 204–206.
- Ålandsturismen förr och nu*, red. Martin Isaksson. Mariehamn 1980.

ERIK J BERGSTRÖM

Erik Modin

En mångfasetterad prästman

”Jag blev född till hembygdsvän”

Orden ovan är Erik Modins och sällan har väl ett uttalande tätt sig så självklart och stått så höjt över all diskussion. Erik Modin, född den 16 augusti 1862 i Tåsjö församling i Jämtland, blev en förgrundsgestalt inom norrländsk hembygdsforskning. Få har som denne prästman förmått synliggöra, bevara och vidarebefordra kulturarvet, i hans fall då främst från Ångermanland och Härjedalen, de landskap i vilka han var bosatt och verksam. I hart när oräkneliga artiklar, häften, böcker och föredrag har Erik Modin delgivit sin publik kulturhistoria, traditioner, språk, sedvänjor, naturupplevelser eller över huvud taget allt som har anknytning till de två provinser som låg hans hjärta närmast.¹

En sentida betraktare ställer sig emellertid gärna frågan: varför valde inte Erik Modin en annan bana än prästens? Skulle inte arkeologens, jägmästarens eller lantmätarens yrkesbana ha varit mera passande, för att nu ta några exempel med en mera jordnära inriktning, yrken som kunnat erbjuda intimare kontakt med naturen. Erik var nämligen också i hög grad naturvän och skulle således även ha kunnat säga sig ha blivit född till en sådan. Från barndomen ägnade han sig med förkärlek åt jakt och fiske, sin första hare fällde han t.ex. redan som elvaåring.

Vägval

Fadern verkade som folkskollärare i hemsocknen och trots knappa omständigheter förmådde han och hans hustru bestå alla sina barn en god utbildning, vilket borgade för en god start i livet. För Eriks vidkommande betydde det studier vid Härnösands gymnasium och dessa utmynnade i studentexamen våren 1883.

Under vistelse i hemmet den följande sommaren skulle den vidare färdriktningen utstakas. Den profession som för Erik Modin tedde sig mest lockande var läkarens, alltså ingetdera av de ovan nämnda alternativen, och det slutliga valet kom i stället att falla på prästkallet. Beslutet togs dock efter hans egen utsago både av inre och yttre övertygelse, något som låter ana påverkan utifrån. Visst, den förhoppningsfulle unge mannen förmåddes med lock och pock studera till präst. Lockvara sägs ha varit löfte om ett lån på 500 kronor, en icke oväsentlig detalj för en familj med små inkomster. Till det lån som ställdes i utsikt hörde emellertid också krav om giftermål mellan Erik och långgivarens dotter, men denna allians kom av en eller annan anledning aldrig att ingås. Förutsättningarna hann säkert ändras under den räcka av studieår som följde.

Erik Modins prästerliga verksamhet var således frukten mera av praktiska skäl än av inre kallelse. Erik var inte varmt religiös, även om gudstron satt fast förankrad i honom, liksom i de flesta av hans samtida.

Mot Uppsala

Uppsala universitet var det självklara målet för ambitiösa norrländska ynglingar. Dit ställde följaktligen Erik Modin kosan hösten 1883 och där skulle han komma att tillbringa de närmaste sex åren. Modins studietid sammanföll i stort med hem-

Eleganta vandrare. "Minnen från en vandring till Roslagen midsommaren 1889". Fr. v. E. N. Söderberg, E. Modin, E. Dryzelius[?].

bygds- och folkrörelsernas gyllene period. Det var nu som många fick upp ögonen för det egna kulturarvet. Erik var sedan barndomen fångad av hembygdens historia och traditioner och fick nu tillfälle att än mer engagera sig i detta intresse. Kontakter, dels med den i Uppsala verkande landsmålsentusiasten J.A. Lundell, dels med Arthur Hazelius i Stockholm, vilken var i färd med grundandet av Nordiska museet, lade rikligt med bränsle under den redan starka lågan i Erik Modins bröst. Båda dessa giganter beundrades av Modin, vars skrivelser till Hazelius genomsyras av en nästan vördsam dyrkan och denne uppsökte han också vid flera tillfällen.

Under utflykter i Uppsalatrakten observerade Modin en senapskvarn i ett torp och när han tipsade Hazelius om denna raritet, tycktes den också ha intresserat den store samlaren.² Erik Modin hade hamnat i Arthur Hazelius trollkrets och utlät sig på följande vis: "de oansenligaste fick sola sig i värman av hans rika personlighet".

Aktiva ferier

Sommarferier tillbringades eller förflöt under viaticerande³ samt umgänge med naturen, t.ex. med fiske i älv och på sjö, ett alltid omhuldat fritidsnöje. Fiskeintresset var möjligen ett arv från modern som var född i ett fiskar- och gårdsägarhem i Härnösand. Av henne hade sonen Erik också lärt sig att binda nät. Hembygdsforskning var förstås också aktuell. Erik Modin lyckades bl.a. ta rätt på lapplandsforskaren Jonas Nenséns efterlämnade material och kunde efter en del problem överbringa det till Uppsala universitet. En samisk spåtrumma som ingick i samlingarna införlivades med tiden i Jämtlands läns museums samlingar.

Erik Modin tog under uppsalaåren sina första fjät på skri-varbanan. Några kulturnotiser inflöt i diverse tidskrifter lik-

"Broméiska matlaget". Sveg 24 maj 1891. Fr. v. J. O. Högvall, Tullia Vahlström, Fredr. Tunell, Olga Biberg, Olof Bromée, Kristina Borrmée, Erik Modin.

som även en del poem, flera av dem under signatur eller pseudonym. Ett större verk utgav han tillsammans med en kamrat vid namn Natan Söderberg, bördig från Haverö. De lyckades efter många mödor åstadkomma *Matrikel öfver i Upsala studerande norrlänningar 1595-1889*.

Studierna ledde så småningom fram till prästvigning i december 1889. Som nyvigd präst fick Erik för sin första provtjänstgöring välja mellan Härnösand, Långsele och Linsell. Han överraskade då de flesta genom att välja det till synes minst lockande alternativet: den avsidet liggande lilla kapellförsamlingen Linsell i det inre av Härjedalen. T.o.m. ärkebiskopen fann uppdraget avskräckande, hans utrop illustrerar väl de då rådande åsikterna om Härjedalen: "Till Härjedalen!? Det är ju människoplågeri!!"

Modin lockades emellertid av det okända, det exotiska. Redan som barn hade han med förundran hört berättas om detta karga och glesbebyggda landskap och när tillfälle nu bjöds för närmare utforskning av Härjedalen, återuppväcktes hans tidiga fantasier och obestämda längtan att få komma dit.

Till Härjedalen

Efter en ansträngande resa anlände Erik Modin till Linsell den 29 december 1889. Dåtida kommunikationer erbjöd sällan något komfortabelt resande, men till Ljusdal låg åtminstone stambanan färdig. Sedan var det dock häst och släde som gällde och eftersom det rådde sträng kyla blev fjortonmilafärden nog så påfrestande.

I Kolsätt gjorde Erik Modin entré i Härjedalen och även sina första bekantskaper i det han togs om hand av värdinnan Margareta Eriksson och hennes svärfar, den gamle riksdagsmannen Erik Mattsson. Med Margareta uppstod en livslång vänskap och i Erik Mattsson fann Modin den första

av sina härjedalska uppgiftslämnare.

Kommen till Sveg övernattade han hos sin närmaste chef, kyrkoherde Jonas Immanuel Scherdin, som var sjuklig och enligt Härnösands stifts nyutnämnde biskop Martin Johansson "ingenting förmådde". Modin hade därför fått veta att i Linsell gällde det att stå på egna ben. Förutsättningarna hade inte förbättrats av att företrädaren, komminister Rickard Lundqvist, hade suspenderats på sex månader för fylleri och för att ha svurit under barndop. Lundqvist skulle inställa sig vid tinget, men avled dessförinnan under älgjakt, varefter målet avskrevs och staten svarade för rättegångskostnaderna.⁴

Erik Modin hade emellertid brevlades haft kontakt med personer som inför tjänstetillträdet bistått med råd och dåd. Dels var det läraren Olof Halvarsson, bördig från Glöte i Härjedalen men verksam i Dalarna, som Modin haft brevväxling med redan under sin tid som ordförande i den norrländska landsmålsföreningen, dels var det Per Eriksson i Djursvallen, som skrev till Modin och hälsade välkommen samt bidrog med tips om resa, inkvartering osv. Eriksson hade länge verkat som lärare utan att vara examinerad, men uppmuntrades och uppmanades av Erik Modin att ta småskollärarexamen, något som dock aldrig blev av.

Väl mottagen

Välkommen hälsade också Linsells kyrkvaktare, en gammal värmlänning vid namn Magnus Olsson, som på nyårsaftonen knackade på i prästgården och inför nyårsdagens premiärpredikan ville bekanta sig med den nye själasörjaren. Modin noterade att Magnus Olsson liksom alla äldre tilltalade honom med "du", vilket han fann sig nödsakad acceptera, annars var han i detta avseende ytterst konservativ och mån om sin integritet och värdighet.

Modins hjälpreda i Linsell Trued Olsdotter, bodde här "Opp i Stenan". Jämtlands läns museums bildarkiv.

Modin fann sig snabbt väl tillrätta i församlingen. Han var ju själv sprungen ur norrländsk landsbygd och med många församlingsbor uppstod den själarnas gemenskap som umgänge med karg natur ger upphov till. De små i samhället omfattades med särskilt intresse av Modin. En av "dessa små" var t.ex. en medelålders kvinna vid namn Trued Olsdotter, som bodde för sig själv "Opp i Stenan", ett torp inte långt ifrån prästgården. Trued blev också ett viktigt stöd för Modin, inte bara under hans första vistelse i Linsell utan även under senare år, då hon alltid ställde upp för hans familj. Sina först vunna vänner glömde Erik Modin aldrig. Under 1930-talet ihågkom han i varmt tecknade minnesord Margareta Eriksson, Magnus Olsson och Trued Olsdotter.

Väl fanns även i Linsell företeelser som syntes Modin mindre tilltalande, t.ex. frireligiösa rörelser, som såg statskyrkan

som en fiende, samt en – i Modins ögon – fanatisk och fördö-melsebringande godtemplarrörelse. Han hade dock förmåga att med diplomati bemästra och överbrygga de motsättningar som ibland kunde uppstå.

Nya intryck

Det första s.k. sockenbudet blev för Modin en prövning. En kvinna i Ransjö ville att han skulle besöka henne. Kvinnan som led av en inte ovanlig modlöshet, befanns ligga ute i fjöset, inte heller det ovanligt i äldre tiders Härjedalen, i varje fall inte för gamla eller sjuka personer. Vid kvinnans bädd talade Erik Modin med henne under det att korna avbördade sig blaffor i "stjebättjen", varifrån kvalmiga ångor tvingade honom att flera gånger rusa ut för att betvinga sina kväljningar. Detta var förvisso en främmande miljö! Kvinnans "nervsjukdom" övervanns dock med tiden, troligen mycket tack vare Modins medverkan.

Nu fick han också trampa jungfrulig mark, både som hembygdsforskare och naturvän. Nyfiken på det fornåldriga landskapets kulturföreteelser tog Modin varje tillfälle i akt att uppsnappa och insupa intryck, notera traditioner och sedvänjor och därtill registrera vad som fanns av kulturföremål. Han upptäckte snabbt att det i Härjedalen fanns en oväntad andlig rikedom, konststrävan och allmän bildning och att härjedalingen besatt mycket goda naturkunskaper.

Mycket snart började Erik Modin umgås med tankar på att göra en publikation om Härjedalens kultur, traditioner och namnskick. För att vidga sina redan vittomfamnande vyer företog han under försommaren 1890 en tids tjänstebyte med sin kollega i Lillhärdal, kyrkoherden och naturforskaren Sven Johan Enander. Denne hade salixforskning som huvudintresse och ville stifta närmare bekantskap med andra trakter i Härjedalen, medan Modin fann Lillhärdals kulturbygd särskilt in-

tressant och värd att närmare penetrera. Från Lillhärdal gjorde han t.ex. en utflykt till den tre mil avlägsna Lövnäsvallen med Härjulf's förmenta boplatz och den mytomspunna Kungshögen.

Dramatik i Sveg

Lördagen den 12 juli 1890 återvände Erik Modin från Lillhärdal till Linsell. Under uppehållet i Sveg ombads han av kyrkoherde Scherdin att verkställa den konfirmation som denne skulle hålla samma dag. Modin avböjde då han väl kände till sin överordnades bristfälliga för att inte säga obefintliga undervisning. Scherdin hade i årtal lidit av sjukdom och var såväl fysiskt som psykiskt nedbruten. Slutet blev dramatiskt. Ungdomarna hade samlats i kyrkans vapenhus, när kyrkoherde Scherdin kom ut från kyrkans inre, passerade genom skaran utan att bevärdiga någon med en blick, varefter han gick raka vägen till den närliggande prästgårdens uthus, där han sköt sig en kula för pannan.⁵

Den i tjänsten ännu oerfarne Erik Modin fick nu ta över. Den första tjänsteåtgärden blev att underrätta Domkapitlet. Det kunde ske genom det för Härjedalen knappt årsgamla kommunikationsmedlet telegrafan. Därefter hade han att informera menigheten, sända hem konfirmanderna, ta hand om Scherdins änka och barn samt hålla söndagens högmässa med nattvardsgång. Sammantaget alltså åligganden och åtgärder vilka formade en ytterst påfrestande helg för den unge prästen.

På Scherdins nattduksbord påträffades bl.a. följande rader vilka väl vittnar om den stackars mannens själsvända: "Tänken eder mina sista stunder! En förfärlig ångest öfver min sorgliga belägenhet! – O Gud vilket sorgligt slut! Kärleksrike Förbarmare, misskunde Dig öfver mig, olycklige!"⁶

Erik Modin måste naturligtvis också ordna för begravning av sin döde kollega, vilken som självspilling måste begravas i tysthet och utan åthävor.

Flykt

Allt detta blev i mesta laget för Erik Modin. Under söndagens afton tog han närmast till flykten, då han gick till den en mil avlägsna Lassbovallen, en fäbod tillhörig bönder i Äggens by utanför Sveg. Fäboden var vid tillfället tydligen inte i bruk. Helt ensam tillbringade han där två dagar och tre nätter innan han återvände till Sveg för att under onsdagen förrätta begravning av kyrkoherde Scherdin. Det var karakteristiskt för Erik Modin, att han hämtade kraft och själsligt lugn i naturens hägn, helt ensam och utan störande och ovidkommande inslag.

Hur han hade kommit på idén att uppsöka fäbodvallen, hur han hittade dit och av vem han lånade hus, det framgår inte av Modins egen berättelse. Sannolikt var det någon bonde han redan kände, kanske rent av en kyrkvärd eller liknande, som stod till tjänst med nödiga upplysningar och väganvisningar. Alltnog, vistelsen i Lassbovallen skänkte Modin den sinnesro han behövde för att orka gå vidare. På fäbodvallen ritade han av ett "Herrberge" – i själva verket ett loft – och det är den tidigaste illustration från Härjedalen av Erik Modins hand som har påträffats. Den pryder framsidan på detta nummer av Oknytt.

Ändrade förhållanden

Kyrkoherde Scherdins död hade till följd att Erik Modin förordnades till vice pastor i Sveg, där han därför kom att slå sig ned 1890 och stanna i närmare två år.

Redan den första sommaren i Sveg träffade Erik Modin sin tillkommande, Helena Kjellerstedt, som skickats dit som vikarierande telegrafist. Helena var född i Umeå landsförsamling i en förhållandevis välsituerad familj. Fadern verkade som styresman för skiftesverket i lappmarken. Av släkthistoriskt intresse kan t.ex. noteras att Helena Kjellerstedt var kusin med Evert Taubes far.

Innan Modin tog sitt pick och pack från Linsell hann han fatta ett viktigt beslut, nämligen att sammanställa ett verk om Härjedalens kultur, ett beslut han sedan fullföljde. Kontakterna med landskapets människor, kultur och natur hade varit så inspirerande och berikande, att han besjälades av en obetvinglig önskan att samla allt i en magnifik publikation. Verket *Härjedalens ortnamn och bygdesägner*⁷ kom att för evigt bli förknippat med Erik Modin.

Modin etablerade ett stort kontaktnät i Härjedalen. I de flesta byar skaffade han meddelare och uppgiftslämnare. Fjärrkommunikation skedde vid denna tid företrädesvis genom brevskrivning och Modins stora brevsamling vittnar om en omfattande korrespondens. På så vis insamlades mängder av uppgifter om gamla sedvänjor – t.ex. sådana med anknytning till bröllop – samt traditionsuppgifter om jakt, fiske, myrjärns-hantering, växters användning och benämningar, dialekt och mycket annat. Något som fortfarande fanns i byarna var gamla handlingar och pärmebrev, varav Modin lyckades förvärva ett flertal, samt bomärken, sigill och signetringar. Materiellt fanns ännu en hel del att uppsåra i Härjedalen, trots att allehanda uppköpare varit framme och skattat provinsen på unika föremål. Ett aber var emellertid att många personer begärde hutlöst betalt för saker som troddes vara mer värdefulla än de i själva verket var.

Uppdrag för Funäsdalen

Med Erik Fundin i Funäsdalen och av denne grundade *Härjedalens Fornminnesförening* uppstod ett mångårigt och för båda parter givande samarbete.⁸ Erik Modin bidrog till föreningens verksamhet genom att stoppa upp fåglar till dess museum, som därigenom fick en stor och intresseväckande fågelsamling. I stället fick han från Fundin massor med upplysningar i skilda ämnen som han använde i sin skriftställarverksamhet. Dessutom fick Modin getost och renkött sig tillskickat och det hände också att han erhöll kontant ersättning.

Så vitt vi vet besökte Erik Modin Funäsdalen en enda gång, nämligen 1896 i samband med en s.k. "lappriksdag". I sitt första brev till Modin tog Fundin sig före att kalla denne "du". Det blev det dock tvärt slut på. Så kunde Modin inte sänka sin värdighet. Journalisten Jonas Stadling försökte sig på samma sak, men stötte även han på patrull. Långt senare blev dock Modin och Stadling dubroder.

Hazelius fick brorslotten

Entusiastisk och upptäckerivrig underrättade Erik Modin genast Arthur Hazelius om de möjligheter som erbjöd sig i Härjedalen och lovade göra allt för att tillfredsställa dennes önskemål. Erik skickade redan den första vintern en plog till Hazelius, som gärna ville ha en sådan. Även en tjäder och en orre skickades till Skansen, men dessa tycktes endast ha förorsakat Hazelius kostnader, varför denna gåva kanske inte gjorde någon succé.

Modin uppgav att Hazelius nog fick brorslotten av insamlat material, men *Jämtlands Läns Fornminnesförening* fick också många föremål, bl.a. det enda bävernät han påträffade och som han betraktade som en raritet. Hazelius fick t.ex. föremål

som var förbundna med bröllop samt jaktattiraljer och föremål som hörde till myrjärnsframställning. Modin föreslog för övrigt att en myrjärnsblåster skulle rekonstrueras på Skansen, men det blev aldrig av. Betalning för inköpta objekt kunde ibland dröja och Erik Modin såg sig då nödsakad att i försynta ordalag påminna därom. Till exempel om ersättning till Per Olsson i Sunnanå, som hade sålt ett par brudgumsbyxor för 5,50 kronor och var i behov av slantarna.

Hazelius besöks

Hösten 1890 begärde Erik Modin en månads tjänstledighet under förevändning att han dels skulle besöka biskopen, dels sitt hem i Tåsjö, något som han visst förverkligade, men det framgår också att han uppsökte Arthur Hazelius i Stockholm. Denne intresserade sig för uppförande av en härjedalsgård på Skansen och Modin föreslog Remsgården, något som också gårdens ägare Bergvik & Ala genom sin disponent ställde sig positiv till. Då hade emellertid Modin ännu inte undersökt mangårdsbyggningens beskaffenhet. Sedan detta blivit gjort, konstaterade han att de på papper och väv anbragta väggmålningarna skulle spolieras vid en flyttning, varvid han avrådde från företaget.⁹ Senare kom i stället Røjjesgården i Älvros upp till diskussion och dess flyttning till Skansen kom också att verkställas, dock inte förrän ett par decennier in på 1900-talet.

På Modins förslag lät Hazelius efterforska provinsialläkare Johan Ellmins uppteckningar från dennes tid i Vemdalen, men hos änkan i Stockholm fanns föga av värde efter denne "store rumlare" som Modin beskrev honom. Modin erhöll ett tiotal brev från Hazelius, men trots att de är registrerade på ULMA kan de numera inte återfinnas.

Till Sidensjö

Våren 1892 erhöll Erik Modin ett tillsvidareförordnande som vice pastor i Sidensjö i Ångermanland. I sin stora välvilja hade biskopen anvisat denna tjänst sedan en ordinarie kyrkoherde blivit utnämnd i Sveg och eftersom även Linsells komminister-tjänst numera var tillsatt. Modin hade nog gärna stannat kvar i Härjedalen, där han förnam en speciell hemkänsla och där han ännu hade mycket att uppteckna och utforska.

Resan till Sidensjö gick via närmaste järnvägsstation Ljusdal till Sollefteå, där Erik Modin sammanträffade med sitt hjärtas utkorade, Helena Kjellerstedt, som tjänstgjorde som telegrafist i staden. Kort därefter ingick paret också trolovning och den kungjordes i en notis i Östersunds-Posten den 14 juni 1892. Under uppehållet i Sollefteå gjorde Modin också en avstickare till Forsse bruk, där brodern Jonas var förvaltare och nu fick påhälsning.

Sidensjö erbjöd en helt annan anblick än de blygsamma byarna i Härjedalen. Här fanns gammal solid bondebygd med välbyggda gårdar och stora vida åkermarker. I församlingen frodades genuin kyrklighet, varför Erik Modin till sin glädje ofta såg en välfylld kyrka.

Åter till Härjedalen

Två år varade Erik Modins vistelse i Sidensjö, men därefter bar det åter iväg till Härjedalen. Han hade 1893 sökt och erhållit den nu lediga komministertjänsten i den församling där han haft sitt första förordnande. Alltså Linsell, där han fortfarande hade mycket att göra inom såväl kultur- som naturliv.

Tillträdet skedde först den 1 juni 1894 och i skir försommar-grönska kunde Linsells prästgård ta emot sina nya gäster. Vid sin sida hade Erik nämligen sin Helena. Paret hade ett par

veckor tidigare ingått i det äktaståndet. En fast tjänst gav den trygghet och stabila grund som erfordrades. Nu kände Erik Modin att han stod på egna ben.

Året efter installationen i Linsell föddes sonen Gunnar. Samma år skönjdes också de första tecknen på Erik Modins väl utvecklade sinne för den egna ekonomin. Vid Svegs häradsrätt anhängiggjordes ett mål angående försäljning av skog från Linsells komministerboställe och Modin inställde sig vid tinget.¹⁰ Målet hade för övrigt uppkommit genom hans försorg. Modin fick dock betydande svårigheter att från Domkapitlet erhålla den ersättning han ansåg sig berättigad till. Först efter mycken skriftväxling och en del trassel syntes det hela ha löst sig, men sannolikt bidrog ärendet till att relationerna mellan Modin och Domkapitlet i fortsättningen blev ansträngda.

Moralens väktare

Erik Modin hade höga ideal och i fråga om moral intog han normalt en sträng position. Ämbetsberättelsen 1897 avslöjar hans missnöje över att folk läste dålig tidningslitteratur, att inflyttade skogsarbetare medförde sorgliga tänkesätt, att folk hävdade varandra före ingånget äktenskap osv.¹¹ Just denna senare fråga blev högaktuell under Modins sista år i Linsell. På "förekommen anledning", som bestod i "ett sedligt snedsprång", uppsades småskollärarynner Anna Hultgren i Glöte med tre månaders varsel.¹² Anna hade haft det dåliga omdömet att föda sonen Petrus bara tio dagar efter ingånget giftermål med barnafadern, bondsonen Per Persson. Omröstning angående fortsatt anställning, vidtagen i skolrådet, utföll sedan så att Annas förespråkare vann med siffrorna 3–2. Mot fortsatt anställning röstade Modin samt skolläraren Jon Bäckström i Linsell. Olof Olofsson Grind i Glöte anförde en smått kostlig motivering under sitt

försvar av Anna. Om man tog dit en annan lärarinna, löpte ju denna risk att lockas i samma fördärv! Erik Modin överklagade dock till Domkapitlet, som visserligen upphävde beslutet, men återremitterade ärendet till skolrådet för ny lagenlig behandling. Annas anhängare vann än en gång, men i omröstningen deltog varken Modin eller Bäckström och Modin anförde också reservation mot det fattade beslutet. Avgörandet hade fallit den 5 november 1898 vid det sista sammanträde i Linsell som Modin deltog i.

Förflyttning

I Ytterhogdal hade man 1898 fått Kungl Majt:s tillåtelse att anställa en pastoratsadjunkt. Ekonomiska förutsättningar hade skapats genom försäljning av kyrkans skog, något som inbringat inte mindre än 90 000 kronor. En fond hade bildats och av dess avkastning fick kyrkorådet ta 2 000 kronor i anspråk för att avlöna en adjunkt som dessutom skulle få 400 kronor i rese- och hyresbidrag.

Vid kyrkostämma i Ytterhogdal den 10 oktober 1898 uttrycktes önskemål om att denne tillträdande adjunkt skulle vara ung, frisk och kräftfull för att klara de många och svåra resorna inom pastoratet.¹³ Erik Modin som sökte tjänsten uppfyllde alla dessa kriterier. Orsak till att han sökte torde naturligtvis i första hand ha varit de i jämförelse med Linsells komministratur förmånliga lönevillkoren.

Andra faktorer kan emellertid också ha påverkat Modin. Kanske ville han efter dryga fem år i Linsell söka nya jaktmarker, kanske var orsaken den erkänt kalla prästgården, kanske var det hans gravida hustru som ville flytta, kanske var det kontroverser i något avseende som låg bakom. Vid en syn på prästgården i juni 1898 hade Modin ansetts fallen till ansvar för vanhävd till en summa av 106 kronor, men hela 436 kronor

låg på företrädaren Nils Beskow och även församlingen be-
fanns skyldig till en summa om 219 kronor och 50 öre.

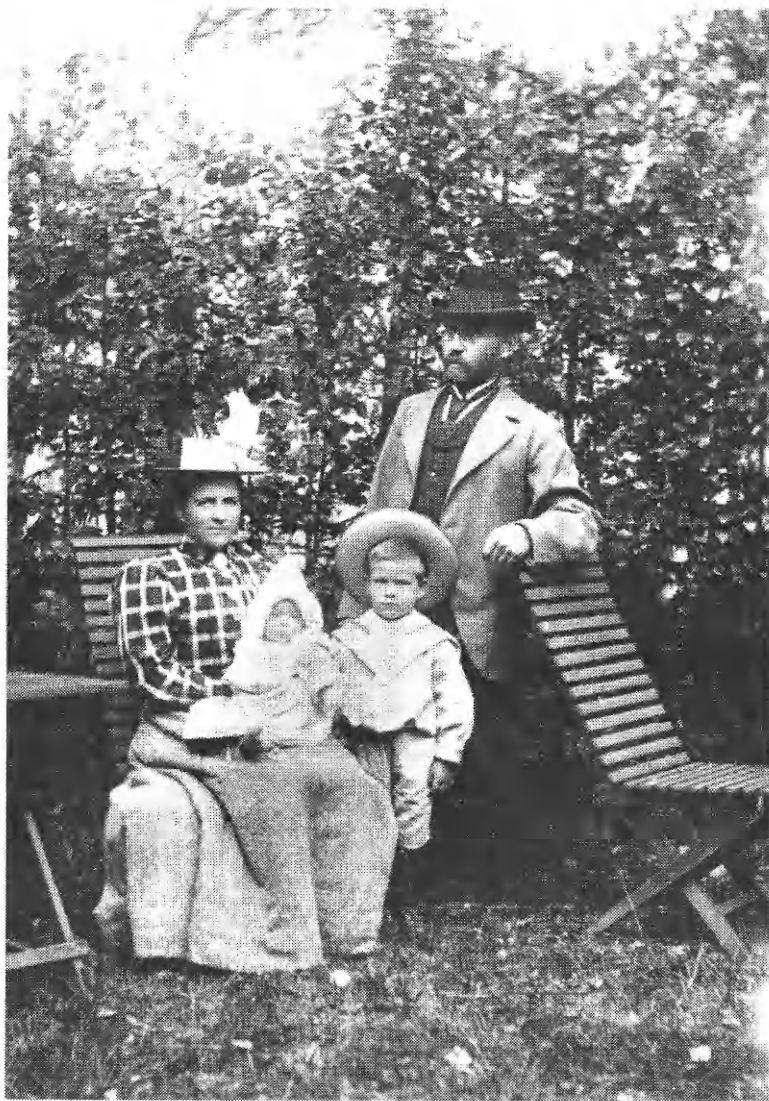
December 1898 måste ha blivit en hektisk månad för Erik
Modin. Hans fader avled den 2 december detta år och i denna
kyrkligt aktiva månad skulle han således också packa och or-
ganisera familjens förflyttning till Ytterhogdal, där tjänsten
skulle tillträdas den 1 januari 1899.

Händelserikt i Ytterhogdal

Ytterhogdals kyrkostämma hade fastslagit att den nye adjunk-
ten skulle ha sin bostad i Kyrkogränden, som var benämningen
på det byalag som bestod av Viken, Västansjö och Östansjö.
Kort tid efter Modins nedslag i församlingen måste även dess
kyrkoherde anvisas ny bostad. Prästgården hade nämligen på
förmiddagen den 15 februari fattat eld, varvid allt gick till spillo,
så även kyrkoherdens lösöre. Lägligt nog fanns ur den nämnda
skogsfonden redan avsatt 7900 kronor för reparation av präst-
gården och denna summa kunde nu i stället användas för att
bygga upp en ny prästgård.

Den 1 april 1899 ägde så en lycklig tilldragelse rum i famil-
jen Modin; då föddes en dotter som vid dopet erhöll namnet
Gerda.

I Ytterhogdal råkade Modin snart ut för ryktesspridning.
En snickare hade missuppfattat hans användande av Stomatol
mot en envis halskatarr och utspred ryktet att Modin var
drinkare.¹⁴ Först efter något år föll snickaren till föga och er-
kände att han misstagit sig. Erik Modin var annars ingen hel-
nykterist. Han nyttjade såväl vin som konjak, men som den
finsmakare han i alla avseenden var, dög även här bara det
bästa. Vårnaden om den egna ekonomin torde dock ha haft
en begränsande effekt på bruket av alkohol. I senare tid lär
biskop Bohlin, som var en sann nykterhetsvän, ha förmått

Familjen Modin på en sommarbild från Ytterhogdal. Jämtlands läns museums bildarkiv.

Modin att helt avstå från alkohol.

Erik Modins ekonomiska sinne gjorde sig vid årets slut åter märkbart, då han besvärade sig över påförda utskylder till kyrkobetjäning och pastor under hänvisning till att det stred mot en tidigare fattad resolution.¹⁵ Modin fick delvis rätt i denna fråga, något som visar hur vaksam och påpasslig han var i fråga om den egna börsens välbefinnande. Om kyrksamheten i sin nya församling uttalade han sig föga smickrande: "Religiös likgiltighet är utmärkande drag i församlingens fysionomi."

Nyhetens behag

Familjen Modin tycks ändå ha anpassat sig väl i sin nya bostadsort och för Eriks vidkommande gavs även här rika tillfällen till fiske och jakt, fritidsnöjen han alltid omfattade med stort engagemang. Insamlingsverksamhet till Nordiska museet var som förr högt prioriterat. Många objekt sökte sig vid denna tid från Hogdalssocknarna till Hazelius skapelse Skansen.

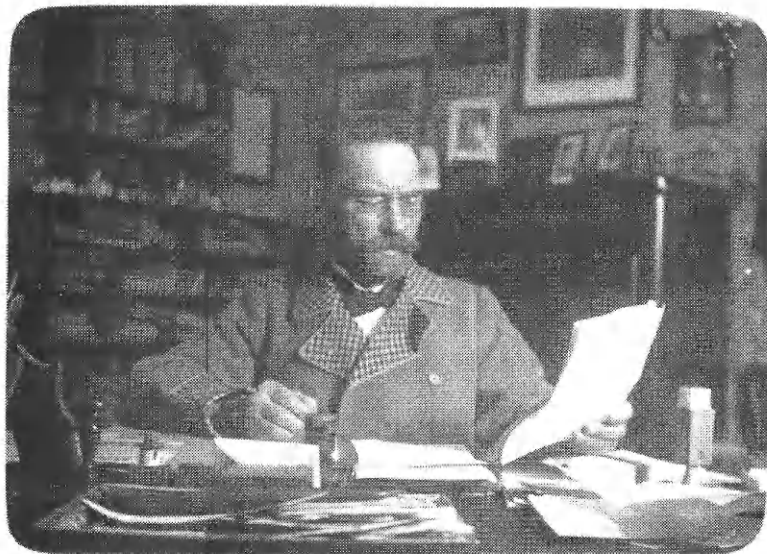
Många speciella företeelser i östra Härjedalen beskrevs av Modin. T.ex. båttrafiken med begynnande motoranvändning, en verksamhet som dock haft små möjligheter att i Härjedalen göra sig gällande i någon större omfattning. En originell fiske-metod från Älvros dokumenterades. Den beskrev instängning av fisk under lektid och högvatten. Även ett utdöende näringsfång fick sin beskrivning, nämligen insamling av löv till boskapen. Metoden hugfästes genom att Modin fotograferade en s.k. "lövbu" i Ytterhogdals utmarker. Modin hade i Härjedalen också insamlat visor och låtar, men detta material försvann för honom, sannolikt under tiden i Ytterhogdal. En forskare vars namn han tycktes ha glömt, lånade samlingen som aldrig kom hem igen.

En skrivande präst

Modins håg för publiceringsverksamhet hade utvecklats under studietiden i Uppsala och under hans första period i Härjedalen inflöt – främst i Östersunds-Posten – artiklar rörande Härjedalens kulturhistoria. Då spårades ingen nedlåtande attityd mot sådana bidrag och publicerade artiklar honorerades också, om än blygsamt. Det var dock först efter återkomsten till Linsell som det blev verklig fart på Erik Modins penna. Även nu kunde *Östersunds-Posten* tillgodogöra sig hans uppteckningar, men den relativt nystartade *Svenska Turistföreningens årsskrift* publicerade också flera bidrag av Erik Modin. Innan familjen flyttade från Linsell hann Modin också ge ut sitt lilla jubileumshäfte om dess kyrka, en skrift som numera är en antikvarisk raritet.

Ytterhogdal erbjöd i dubbel bemärkelse nya jaktmarker, vilket kom att avsätta rikliga spår i t.ex. *Svenska Jägareförbundets Tidskrift*.¹⁶ Den innehöll under många år större eller mindre artiklar signerade Erik Modin. Men det allt överskuggande verket *Härjedalens ortnamn och bygdesägnar* såg dagens ljus 1902, dels som bidrag ingående i *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, dels separat utgiven i en upplaga om 200 exemplar till en kostnad av 1,65 kronor styck. Givetvis är även denna en raritet i våra dagar. Detta ståtliga arbete har blivit det klassiska för alla härjedalingar och det kom ut i nya upplagor såväl 1911 som 1949.

Modins arbetsförmåga under åren i Ytterhogdal framstår som smått ofattbar. Det formligen sprutade kultur- och naturskildringar ur honom. Av egen hand utgav han arbeten om Härjedalens fauna, finska nybyggen, myrjärnstillverkning och smide och det i Överhogdal kvarlevande minnet och firandet av S:t Olof resulterade i "Olofsmässan". Därutöver bearbetade han och utgav Fale Burmans *Jämtlands Vägar* och Johannes Olai Unaeus *Härjedalens beskrifning*. Erik Modin hann dessutom insamla mycket material till en planerad sockenbeskriv-

Erik Modin vid sitt skrivbord i Multrä.

ning över Ytterhogdal. Det utkom dock långt senare och då endast med det kyrkliga avsnittet med titeln *Hogdalssocknarnas kyrkliga minnen*.

Fel uppstår

Vid utskrivning av manus hade Erik Modin förstås otaliga uppgiftslämnare att falla tillbaka på. Han följde emellertid inte alltid de erhållna anvisningarna. Som så många andra hade han nämligen svårt att hålla reda på och hitta i sina anteckningar och brevhögar. Ett klassiskt exempel är uppgifterna om potatisodlingens genombrott i Härjedalen. Om den förste odlaren, brukspatron Nils Södergren i Ljusnedal, bidrog Erik Fundin i Funäsdalen bl.a. med upplysningar att Södergren hade täckt sina

plantor med näverstrutar till skydd mot frost. Mot sitt eget bättre vetande förvandlade Modin dessa till pappersstrutar, vilket naturligtvis är helt otänkbart i detta sammanhang. Modin visste mycket väl att papper var en stor bristvara under 1700-talet och var det för övrigt ännu under 1880-talet i hans egen hemtrakt. Papper skulle utomhus också snabbt "blottna" till en oformlig massa. I övrigt vidlåder en del felaktiga uppgifter "Ortnamnen", men verket tillkom ju också under en tid då kommunikationer och teknik inte på långa vägar erbjöd de möjligheter som står nutida forskare till buds. Många uppgifter byggde med nödvändighet också på enbart muntlig information.

Födelseprovinsen lockar

Erik Modin hade verkat drygt fem år i Linsell och fem år varade också hans tjänstetid i Ytterhogdal. Han sökte sig 1903 till sin hemprovins Ångermanland och utnämndes den 27 december 1903 till komminister i Multrå församling, där han under sitt viticerande tidigare mött utomordentlig välvilja, något som blev en starkt bidragande orsak för honom att söka sig dit.

Modin övergav för den skull inte Härjedalen, åtminstone inte i tankarna och i skriftställarverksamhet. Under årtionden publicerades i skilda tidskrifter berättelser och traditioner från det landskap, där han tillbringat över tio år. Dessa hade inbringat Modin en nästan bottenlös kulturminneskista att ösa kunskap ur. En publikation som han med förkärlek medverkade i var *Jämten*, där han under Eric Festins redaktörstid blev en ständig medarbetare. Jämtland blev i övrigt dock satt något på mellanhand. Utöver den tidigare nämnda bearbetningen *Jämtlands Vägar* blev denna provins endast i ett par fall uppmärksammas genom artiklar av Erik Modins hand. Nämligen "Spå med sålla", en gammal jämtländsk traditionsuppgift samt en biografisk artikel över Karl XIV Johans livmedi-

kus Erik af Edholm, som var född i Fors. Erik Modin betygade dock jämtarna sin aktning och beundran. Denna aktning och beundran var för övrigt ömsesidig. När Erik Modin 1937 uppnådde 75 års ålder firades han ganska ordentligt i Östersund, där en utställning också anordnades med föremål som han levererat till Jämtlands läns museum.

Sin födelsebygd hedrade Modin 1916 med det präktiga verket *Gamla Tåsjö*, en hembygdsbok som kom att stå som förebild för många efterföljare. Senare utkom också *Anders Raiivi*, en berättelse från den finska nybyggartiden i Ångermanland.

En lång prästbana

Multrä blev Erik Modins slutstation som präst, något som förvånar en smula. Präster har alltid haft förmåga att söka sig nya verksamhetsfält, oftast i samband med en upptrappning i karriären. Orsak till Modins stationära tillvaro är inte känd, men misstanke föreligger att kontroverser med Domkapitlet stäckte hans bana. Därtill kan läggas att Modin var en tråkig predikant och till råga på allt en dålig sångare. Erik Modin kom således inte att "gynnas med någon prästbefordran som svarar mot hans förtjänster" som Eric Festin vid ett tillfälle uttryckte saken.

Att Erik Modin också erhöll tjänst som regementspastor i Sollefteå förtar inte intrycket av en åsidosatt kyrkans tjänare. Denna tjänst uppehöll han under en lång följd av år, men sin komministertjänst frånträdde han aldrig, varför hans prästerliga bana kom att sträcka sig över mer än 60 år. Vid sidan av sitt kall fick Erik uppleva en verklig höjdpunkt, då han vid Linnéjubileet i Uppsala 1907 promovrades till filosofie hedersdoktor vid sitt gamla universitet, en ära som var enastående för en prästman och något han förstås var mycket stolt över. Många utnämndes vid detta tillfälle till hedersdoktorer och på den filminspelning som förevigade det hela ses Erik

Modin komma gående jämsides med bl.a. Hjalmar Lundbom och Selma Lagerlöf. Grunden till Modins utmärkelse låg i hans stora och banbrytande verk om Härjedalen, alltså *Härjedalens ortnamn och bygdesägner*, som rönt berättigad uppmärksamhet i vida kretsar.

Resenären

Det norrländska kulturarvet stod städse i främsta rummet hos Erik Modin, men det hindrade honom inte från att en och annan gång vidga vyerna. Under 1920-talet företog han t.ex. en månadslång resa till Central-Europa och vidare till Italien och Rivieran. Intrycken förmedlades via resebrev publicerade i en större dagstidning och de samlades därefter i en 112-sidig skrift, utgiven 1930.¹⁷ Resan blev säkerligen ett angenämt avbrott från vardagen och en kontrast mot långa vintrar på den ångermanländska landsbygden. Förr var stora och svåruppvärmda prästgårdar alltför vanliga och Erik Modin fick naturligtvis också stifta bekantskap med sådana. I Linsell hade han klagat på den kalla prästgården och Multrä synes inte ha erbjudit någon bättre. Det omvittnas att Modin ofta satt och skrev vid en inomhustemperatur på sju plusgrader inlindad i vargskinnspäls och fällar samt försedd med avklippta vantar på händerna. Till uteddaset var det också lång väg och modernt WC installerades först 1942, när Modin fyllde 80 år.

För utflykter och utforskning av näraliggande bygder förvärvade Erik Modin så småningom en bil, som då framfördes av sonen Gunnar. Dessförinnan använde de en motorcykel med sidvagn för kortare men ibland även något längre turer.

Många skepnader

I Erik Modins gestalt förenades många skepnader. Först och främst människotjänarens, alltså prästens, därefter författarens, varpå vi har fått många exempel anförda. I övrigt visade han prov på en synnerlig mångsidighet. Som naturvän var han ivrig jägare, fiskare, botanist, zoolog, arkeolog m.m., visserligen som s.k. amatör, men i besittning av en kunnighet som i de flesta fall gränsade till professionalism. Under uppsalaåren lärde han sig att stoppa upp fåglar och det gjorde han hos en känd konservator, Gustaf Kolthoff, som för övrigt utnämndes till hedersdoktor samtidigt som Erik Modin.

Konstnärliga anlag flöt också i Erik Modins ådror. De tog sig t.ex. uttryck i de förnämliga karvsnidade alster som han utförde.¹⁸ Redan under studierna i Härnösand erövrade han en större bronsmedalj och penningpris från Västernorrlands hushållningssällskap för arbeten i träskärning och 1892 vann han detta sällskaps silvermedalj för ett ekskrin, som han förfärdigat under sin första tid i Linsell. Skrinet hade Modin försett med tänkespråket: "Befall Herranom din väg, och hoppas uppå Honom". Det uppges också att han i Uppsala hade kunnat förstärka sin kassa genom försäljning av diverse snidade arbeten, sannolikt då i karvsnitt som ju var något av hans specialitet.

Denne mångfrestare rönte förstås erkännande från många håll för sina insatser, förutom till hedersdoktor utnämndes han t.ex. till korresponderande ledamot av Vitterhetsakademien och han erhöll Svenska Turistföreningens, Svenska Jägarförbundets och Skidfrämjandets medalj, liksom även Arthur Hazeliusmedaljen samt hedersledamotskap i en mängd organisationer. Skidfrämjandets medalj fick Modin för sin forskning och offentliggörande rörande Hotingskidan, som länge ansågs vara världens äldsta skida.

Karaktärsförändring

Ingen av kvinna född bär på enbart positiva egenskaper och det gjorde naturligtvis inte heller Erik Modin. Från hans tid i Härjedalen förspörjes knappast någonting som kastar skugga över hans person och det tyder troligen på att han fann tillvaron trivsam och att han levde i harmoni med landskapets människor. Sektlederskan "Glabergs-Brita" i Sveg, med vilken Modin förde diskussioner, beskrev honom en gång för landsfiskal Olof Bromée: "Modin var obegripligt snäll, det gick int' å få han sinnu int'!" Modin vann Britas bevågenhet så till den grad att hon förordnade att han skulle ha hennes sjulövaspänne i silver efter hennes död.

I Multrä kom dock Erik Modin efter hand att framstå som disharmonisk och en del mindre smickrande karaktärsdrag kom i dagen.¹⁹ Bråk med landbönder, kyrkväktare, skogvaktare och Domkapitel, försumlighet som skolstyrelse-, kyrkostämмо- och fattigvårdsordförande, instämd till domstol för ärekränkning och missbruk av tjänstebrevsrätt, anmäld till JO, process om telefonabonnemang. Det finns således en försvarlig räcka av ärenden som fördunklar Erik Modins strålkran. Själv ansåg han sig vara föremål för bygdekäbbel och han kände sig "infamt påpassad och utsatt för trakasserier".

Tålamodet tryter

Erik Modins tålamod sinade uppenbarligen med åren. Han sades ha visat vredesmod och obehärskning, vilket bl.a. verifieras av en av hans konfirmationselever. Under en lektion rev Modin nästan örat av en elev som han ansåg hade stört undervisningen. Det blödde runt örat och såg hemskt ut. Eleven hade skrikat till då en kamrat stack honom med en nål. Sin hund slog Modin ibland med en piska till synes utan anledning.

Inom familjen intog Erik Modin naturligtvis en självklar ledarposition, men den blev troligen alltför dominerande, vilket för barnens del betydde en mindre lyckosam utveckling. Relationen med fru Helena blev med tiden också ansträngd. De var ofta ovänner även om Modin utåt försökte hålla god min och vidmakthålla intrycket av ett innerligt och kärleksfullt förhållande.

I mångt och mycket var det Erik Modins beryktade snålhet, närighet och egennytta som låg honom i fatet. Snålheten kan t.ex. spåras i hans brevväxling. Det framgår t.ex. att han ofta återanvände erhållna kuvert. Erik Modin hade som bevekelsegrund att inte ge ut ett öre i onödan, en sparsamhet som förmodligen hade grundlagts i barndomen och därefter under många, långa och magra studieår.

Sin ställning eller värdighet månade han om hela livet. "Doktor Modin" var det tilltalsord som gällde för alla och envar, sedan han erhållit denna hederstitel. Han nedlät sig till att lägga bort titlarna med en enda person i trakten av Multrå, nämligen med riksdagsman Tjällgren, men det var något som han sedan sägs ha ångrat. Med Helmer Osslund tycks han och familjen dock ha blivit goda vänner.

Slutfas

"I ålderdomen singlar åren iväg som höstlöv för stormen". Det är Erik Modins egna ord och de låter förstå att han trots sitt verk samma liv kanske tyckte sig ha mycket gjort. Någon önskan att dö hade han säkert inte, men då han 1951 vårdades på Akademiska sjukhuset i Uppsala, började han trots allt förbereda sin hädanfärd. Han önskade att Härnösands biskop Gunnar Hultgren skulle förrätta hans förestående jordfästning, något som denne efter förfrågan förklarade sig villig till.²⁰ Denna gång repade sig emellertid Erik Modin och kunde återvända till hemor-

ten. Där hann han därför uppleva ytterligare ett stort ögonblick, då Gustaf VI Adolf hedrade honom med ett besök under sin Eriksgata. Modin satt då i sin doktorshatt i trädgården och väntade på sin höge gäst, som dock efter vanligheten blev försenad. Det började också regna, men Modin satt ändå troget kvar och väntade.

Vid dryga 90 års ålder avled Erik Modin på Utanede vårdhem i Edsele, där han vårdats en tid. Hustrun Helena hade då varit död i tre år. Modins dödsdag, den 9 februari 1953, var den värsta ovädersdag som Multrå upplevt. Ett signifikativt slut för en person som det utan tvivel stormat en del omkring. Modin följdes blott några månader senare i graven av sin son Gunnar. Större delen av Erik Modins efterlämnade material i form av oräkneliga små svårlästa lappar, en omfattande brevsamling, fotografier m.m. förvaras i Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (ULMA), där en vetgirig forskare alltså har ett rikt stoff att tillgå. Helt i enlighet med Modins egna intentioner: "– en mängd uppslag och trådar har ej hunnit insläs i den väv man en gång tänkt sig få se färdig – material får tas till vara av andra – plikt att låta det komma i dagen –".

Något av Modins material kommer också i dagen i Härjedalen, där man från sonsonen Leif dels har inköpt hans gamla fina kamera, dels som gåva erhållit hans doktorshatt och en koffert innehållande fotoalbum och en del skrifter.

Erik Modins vän och like, landsantikvarie Eric Festin i Östersund, död några år tidigare, hade för länge sedan myntat det omdöme som får stå som slutsummering över Erik Modins liv och verksamhet: "Hans livsgärning skall leva längre än de flestas".

Noter

- 1 *Modins Minnen* (1959) innehåller en bibliografi.
- 2 Nordiska museets arkiv, Erik Modins brev till Arthur Hazelius.
- 3 Viaticera = vandra omkring inom en eller flera socknar för att med vederbörligt tillstånd uppbära understöd för att kunna fortsätta att studera.
- 4 *Östersunds-Posten* den 19 december 1889.
- 5 Lokala tidningar samt uppgift av Nanna Nilsson, Särna.
- 6 ULMA, Erik Modins samlingar. (ULMA = Dialekt och fornminnesarkivet i Uppsala, som idag ingår i SOFI; i denna artikel hänvisas dock konsekvent med förkortningen ULMA).
- 7 Verket utkom 1902; nya upplagor kom 1911 och 1949.
- 8 ULMA, Erik Fundins ca 80 brev till Modin.
- 9 *Jämtlands Allehanda* den 3 juni 1892.
- 10 ÖLA (Landsarkivet i Östersund). Linsells kyrkoarkiv L Ic:1.
- 11 ÖLA. Linsells kyrkoarkiv L Ic:1.
- 12 ÖLA. Linsells kyrkoarkiv KII a:1.
- 13 ÖLA. Ytterhogdals kyrkoarkiv K I:2.
- 14 *Från ådalar och fjäll*. (Årligen utkommande stiftsbok för Härnösands stift) 1930.
- 15 ÖLA. Ytterhogdals kyrkoarkiv K I:2.
- 16 Tidskriften hette fram till 1908 *Svenska Jägareförbundets nya tidskrift*.
- 17 *En månad i Södern*. Örebro 1930.
- 18 Artikeln "Erik Modin som konstslöjdare" i *Jämten* 1940.
- 19 ULMA samt muntliga uppgifter av Ivar Bostedt, Multrå, Erik Modins systerdotter Edit Bomelin, Östersund och Gunvor Selling, Härnösand. Den sistnämnda har varit gift med Erik Modins son.
- 20 Brev från Erik Modins dotter Gerda till biskop Hultgren (hos sonsonen Leif Modin, Sundsvall).

De viktigaste tryckta källorna

Jämten 1919, 1928 och 1937.

Festskrift till Erik Modin = Fornvårdaren VI. 1937.

Modins Minnen (med bibliografi). Östersund 1959.

Smedberg, Gunnar, *Prästprofiler*. Tandsbyn 1959.

IRMA RIDBÄCK

Vägen till en bättre skola

Narkens skola före 1930

Folkskoleinspektörer

Byn Narken hör till Korpilombolo, som tidigare utgjorde en egen kommun. Kommunens skolor tillhörde fr.o.m. 1899 Torne-dalens inspektionsområde, från 1915 även benämnt Norrbot-tens östra inspektionsområde. En kyrkoherde hade vanligtvis uppdraget som folkskoleinspektör. Bland folkskoleinspektörer-na kan nämnas *G.A. Nyman* (inspektör 1901–1909), som var den som genomdrev svenska som undervisningsspråk. Från Kråks-måla i Småland kom *Vitalis Karnell*, tidigare kyrkoherde i Kare-suando. Han var först inom östra inspektionsområdet och dä-refter 1916–18 nomadskoleinspektör för skolorna i norra inspektionsområdet (lappmarkerna). Han återkom och blev 1919 den förste heltidsanställda folkskoleinspektören i östra in-spektionsområdet och i likhet med sina företrädare gick han fram till sin död 1921 med stor iver in för att förbättra och mo-dernisera skolväsendet i östra området. Hans egna kunskaper i finska språket var däremot till en början bristfälliga. Under hans frånvaro hade folkskoleinspektör *Gustav Bergström* uppehållit tjänsten. *Ragnar Sahlström* verkade åren 1923–1938 och var den förste ej prästvigde folkskoleinspektören i området.¹

Skola inrättas i Korpilombolo

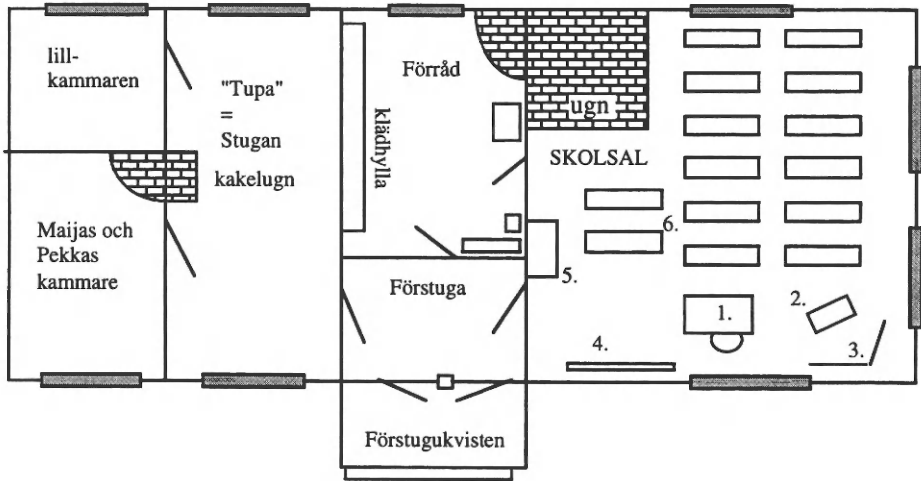
Kommunens fasta folkskola fanns i kyrkbyn Talonkylä och den ambulerande skolan flyttade fr.o.m. 1860-talet mellan inledningsvis nio stationer, nämligen Jerijärvi, Narken, Lahnajärvi, Kainulasjärvi (nu i Tarendö församling), Teurajärvi, Kivijärvi, Suaninki, Ohtanajärvi och Kirnujärvi. När fast skola inrättades i någon av byarna minskades antalet stationer. Den allra första skolundervisningen i Narken bestod alltså av denna ambulerande mindre folkskola. Undervisningen pågick fyra veckor i varje by, men fr.o.m. 1870 förlängdes skolgången till åtta veckor. Den förste läraren blev Isak Isaksson Wanhatalo, som med undantag för år 1869 upprätthöll skollärartjänsten till 1880.²

Alla stationerna fick inte besök av skolan under de 35 veckor som läsåret pågick, varför man inledde följande läsår i den by som stod på tur. Läraren hade sina ferier under åtta veckor i juli och augusti och lika länge under december och januari.³ Fasta skolor tillkom så småningom.

I hela Tornedalens inspektionsområde gick 1904 ungefär 20% av skolbarnen i ambulerande mindre folkskola.⁴

Svenska som undervisningsspråk

År 1893 beslutade riksdagen att statsbidrag skulle utgå till inrättande av skolor i finnbygden, s.k. statsskolor. De skulle startas så fort som möjligt och ha svenska som undervisningsspråk. I samband med införandet av statsskolorna fick Jerijärvi och Narken var sin skola. Från början undervisades alla eleverna i folk- och småskolan i samma avdelning, men så småningom ändrades skolan till en B2-skola.⁵ I kyrkbyn infördes B2-formen 1905 och något år senare i Narken, Jerijärvi och Teurajärvi.⁶ Enligt kungligt brev den 17 mars 1894 blev statsbidraget till Narkens skola 700 kr till lärarlön och 250 kr till lokaler. Enligt samma be-

Minnesbild av folkskolans lokal, inhyrd i Aatto-gården i Narken, omkring åren 1926–27. 1. Katedern. 2. Orgeln. 3. Kartställ. 4. Svart tavla. 5. Skåp med böcker. 6. Skolbänkarna, två elever per bänk.

Förrådet hade tidigare varit nyttjat som bostadsrum, bl.a. för en lärinna (änka) med tre söner.

Skolsalens väggar var klädda med panel nedtill och vitkalkade ovanpå papp upptill. I förrådet och kapprummet var väggarna klädda med storblommiga tapeter.

Uppgiftslämnare: Aune Ridbäck, Råneå (1991). Teckning: Irma Ridbäck (1991).

slut ålåg det länsmyndigheten att hyra skollokaler för bl.a. Narkens skola. I beslutet om statsbidrag ingick också att kommunen skulle bidra med 100 kr per år för bränsle till skolan och läraren samt hålla läraren med planteringsland.

Normalplanen för den svenska skolan år 1900 skilde på småskola, folkskola och mindre folkskola. En del av de mindre folkskolorna flyttade mellan två eller tre stationer under läsåret.

Statsskolorna i Norrbottens finnbygder stod under domkapitlet i Luleå men inspekterades av folkskoleinspektörerna.⁷

År 1904 fanns i Korpilombolo kommun 2 041 invånare och

av dessa var 372 skolpliktiga barn. I socknen fanns fyra fasta folkskolor, en fast och fyra ambulerande mindre folkskolor. I några byar, där skolan var ambulerande och staten inte stod för skolorna utan kommunen, bedrevs undervisningen på finska. Undervisningstiden på varje station var för kort för att svenska språket skulle kunna användas som samtals- och undervisningsspråk.⁸

Statsbidraget till hyra för Narkens folkskola år 1904 var alltså 250 kr per år och till småskolan 200 kr per år. Beloppen kan jämföras med priset 40–50 kr för en ko samma år.

Svenskspråkig skola fanns alltså i Narken ända från stats skolans inrättande. Den var från början inhyrd i ett pörte på Lassi-gården, och sedan hos Oskar Johansson i Aaton-talo ('Adamsgården'). Den första, uteslutande för skolan avsedda byggnaden tillkom först i början av 1930-talet. Vägen fram till det första egentliga skolhuset är lång och krokig och problemen avspeglas i inspektörernas rapporter.

Folkskoleinspektörernas rapporter

När folkskoleinspektören G.A. Nyman hade varit på besök i statsskolan i Narken den 7 februari 1903, rapporterar han att folkskole- och småskoleavdelningen undervisades tillsammans. Något utförligare är hans rapport från den 25 mars 1907, där han föreslår skilda avdelningar för folkskola och småskola och även noterar att "Jordland för läraren saknas så ock lekplats för barnen". De läroböcker som användes blev granskade och inspektören påpekade behovet av att byta Bäckmans geografibok mot Carlssons geografibok. Nyman menade också att ett nytt reglemente behövdes för skolan. Om man hade ont om lokaler, fanns det andra sätt än de tillämpade att ordna skilda undervisningstider för folk- och småskolan.

Skollokalen, som hyrdes hos Lassis var inte i bästa skick.

”Golvet tarfvar reparation.”⁹ Det dåliga golvet finns med i rapport efter rapport. Vårterminen 1912 är Alexander Alexandersson på inspektion och skriver ”Ljus och rymlig lokal, ingen ventilation; golvet nedsjunket.” I skolan var 37 barn inskrivna och 36 närvarande vid inspektionen den 29 februari.¹⁰

När folkskoleinspektören Vitalis Karnell 1916 sänder in sin ansökan om statsbidrag till länsstyrelsen finns i hans konceptbok också en utförlig beskrivning av läget för lokalerna vid Narkens folkskola. Han skriver att i Narken ”förhyres för folkskolan en byggn., hvilken inrymmer förstuga, lärarsal samt 2 rum och kök för lär[aren]. Lärosalens golf går i vågor, plankorna äro angripna af röta på grund af ymnig svampvegetation undertill, fönstren äro spruckna, väggarna otäta, murarna utbrända, osa men värma icke. Bostadslägenheten befinner sig i så bedröfl. skick att det knappast kan beskrivas; golfven, angripna af röta af samma orsak som skolsalsgolvet, äro fulla med hål, murarne äro totalt utbrända, väggarna otäta. Familjen har måst tränga ihop sig i köket så nära järnspisen som möjl. Järnspisen har läraren måst inköpa för att kunna något så när reda sig. De tre understa stockvarfven i huset äro angripna af röta – på baksidan af byggn. ge de sig ut fr. grunden. Detta hus är icke beboeligt vare sig för skolan eller för läraren. Skolr[ådet] ha sig detta väl bekant och vid mitt möte med det samma d 30 sistl. Nov vidgafs också att så förhöll sig, som ofvan relaterats.”¹¹

Korpilombolo skolråd hade den 27 december 1915 och den 29 januari 1916 yttrat sig om Karnells skrivelse och denne skriver, att han inte anser det mödan lönt att bemöta skolrådets påpekanden från den 27 december. Därefter går han in på den konkreta frågan; skolhuset i Narken. Kostnadsförslag finns för ombyggnad eller nybyggnad. En ombyggnad sägs bli alltför dyr. Ägaren Johan Gustafsson Lassi (1848–1922) hade krävt att huset utrymdes till den 1 september 1916, eftersom han själv tänkte flytta in där. Han hade lämnat över går-

Uusitalo-gården på 1970-talet. Detta är ett hus liknande det där skolan var inrymd.

den till dottern Kaisa Maria och hennes man August Augustsson. Sonen Johan Petter övertog senare den byggnad, som skolan hyrde och flyttade den till Narkudden (Niemi).

Statsskolan i Narken hade ett hyreskontrakt som gick till den 31 december 1919 och inspektören bad om hjälp att undersöka om Lassi fick göra skolan husvill. Karnell hänvisade till beslutet från år 1894, enligt vilket skollokaler skulle hyras för bl.a. Narkens folkskola. Som han tolkade det beslutet var staten inte skyldig att bygga skolhus i Narken utan det skulle socknen¹² göra. Karnell framhöll andra socknar, där man hade byggt skolhus och hyrt ut till staten mot en bestämd hyra. I Jerijärvi byggde socknen en särskild skolbyggnad som uppläts mot fastställd hyra av statsmedel. Man hade rätt att kräva att Korpilombolo skolråd skulle låta bygga ett hus för

Narkens folkskola. Oginheten från skolrådet berodde på att man inte ansåg sig ha ekonomiska skyldigheter gentemot skolor som staten inrättat.¹³

För inspektören var det närmaste målet trots allt att skaffa tak över huvudet för folkskolan i Narken och att "vidtaga åtgärder mot köld och helsofara, därest de nuv. lokalerna vidare stå till disposition".¹⁴ Vidare påpekade han om småskolans hus, att skolrådet skulle åläggas att ställa det i ett sådant skick att det utan hälsofara för barn och lärarinna kunde användas. Småskolan var inrymd i ett hus som tillhörde församlingen och för den utgick ett hyresbidrag om 200 kr per år.¹⁵

Under hösten 1916 gjordes vissa reparationer i huset där folkskolans lokaler hyrdes och Karnell kom till byn på ny inspektion den 14 december 1916. I sin skrivelse till länsstyrelsen den 31 december meddelade han att inga åtgärder hade vidtagits av skolrådet. Däremot hade gårdsägaren satt upp en ny pörtmur i stället för de gamla ugnarna i folkskolans lokal. Det var något som fortfarande inte fungerade bra, eftersom "nya muren ryker in svårt, även om man eldar på kvällen, så måste lärare och barn dväljas i olidlig röklukt dagen därpå." Att elda på dagen var omöjligt. Även folkskollärarens bostad inspekterades och de rummen befanns vara "i ännu ruskigare skick än förut och totalt obeboeliga". Läraren Karl-Johan Karlsson med hustrun Hulda hade flyttat ut ur den för läraren avsedda bostaden och Karlsson krävde förutom hyresersättning om 25 kr per månad från den 15 oktober 1916 även vedbrand in natura alternativt 100 kr per år. Några månader senare skrev inspektören åter till länsstyrelsen och påtalade behovet av bättre lokaler, och han avslutade sin skrivelse med att understryka folkskollärares Karlssons krav om hyresersättning, "Detta kraf anser jag fullt berättigat".¹⁶

Innan Karlsson flyttade från lärarbostaden hade han till domkapitlet lämnat in en skrivelse, i vilken han påtalade behovet av reparation av skollokaler och lärarbostad eller ett ny-

bygge, "ett folkskolehus måtte på statsverkets bekostnad uppföras i Narken". Folkskoleinspektör Gustaf Bergström stödde Karlssons skrivelse med en "anhållan om föreläggande för den det vederbör att verkställa reparation[...]".¹⁷

Skolsalen och lärarbostaden var således i ett eländigt skick och trots skrivelser från mer än en inspektör och påminnelser från inspektör Karnell blev inget gjort åt saken. Det enda som hade hänt var att en ny pörtmur hade satts upp, men den fungerade tydligen inte utan rykte in. Läraren Karlsson stannade kvar en tid vid skolan, men tröttnade på svårigheterna med lokalerna och flyttade till Mattila vid Haparanda. Där aktiverade han sig i kommunalpolitiken och i skytteföreningen under ett flertal år, innan han i slutet av 1920-talet återvände till Narken.¹⁸

Var Narkens skola sämst? I några rapporter ger inspektör Bergström sin bild av läget. Den 27 febr 1917 skriver han om åtta skolor, bl.a. de fem statsskolorna i Narken, Jerijärvi, Lahdenpää, Ohtanajärvi respektive Suaninki, att de var "inrymda i lokaler som icke ens uppfylla de allra ringaste anspråk". Det fanns flera skolor som inte fann nåd inför inspektörens ögon och han använder bl.a. uttryck som "det ynkliga och skräpiga pörte som nu tjänstgör som skollokal". Han påpekar också att det förekommer att lärarinnan måste bo i skolsalen. I flera av byarna var det svårt att hyra annan lokal och Bergström föreslog då, att man snarast möjligt skulle uppföra ett mindre skolhus med plats för ca 30 barn, alltså en lärosal och ett rum och kök för lärarinnan.¹⁹

Bergströms inspektionsrapport den 27 februari 1917 är intressant även ur en annan synvinkel. Han förordar nämligen slopande av statsskolorna som sådana och föreslår att staten i stället ska lämna bidrag till byggande av skolhus och bidrag till hyreskostnader. I Korpilombolo var 10 av 17 skolor statsskolor år 1917. Han påpekade vädjande, att "Kommunen är fattig – Sveriges fattighus kallat – men staten är genom sina

na blev för skola och uthus 42 560 kr och för bostadshus 29 855 kr. Avsyring av bygget ägde rum den 9 april 1936 i närvaro av folkskoleinspektör Gustaf Solberg (Kalix skoldistrikt), arkitekt B. Mattsson, överlärare Berta Peterz, som också var ombud för folkskolestyrelsen, vägmästare Bäckman, kronojägare I.A. Lauri samt entreprenören Otto E. Rantapää. Lauri bodde i byn och var tillika kontrollant av bygget. I rapporten har noterats att entreprenören Otto E. Rantapää inte hade fullgjort sina åtaganden enligt kontraktet, och han hade därför av folkskolestyrelsen skilts från uppdraget. I stället för att låta Rantapää gå i konkurs färdigställde hans borgensmän bygget av skolhuset genom att anlita Rantapää för arbetenas slutförande.³¹

Under 1990-talet revs den gamla, ursprungligen rödfärgade träbyggnaden.

Noter

- 1 Tenerz, H., *Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd*. Stockholm, 1963, s. 64ff, 148ff, 249ff. – Peterz, B., "Kort historik över skolväsendet inom Korpilombolo skoldistrikt". I: *Ur folkundervisningens historia*. Red. W. Snell. Haparanda, 1942. s. 36–40.
- 2 Peterz, B., a.a. 1942, s. 135 ff.
- 3 Peterz, B., a.a. 1942, s. 135–36.
- 4 Tenerz, H., a.a. 1963, s. 72. – se även: Slunga, N., *Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten*. Luleå, 1965. (Tornedalica. 3), s. 54 ff.
- 5 Med B2-form i folkskolan avsågs att flera årskurser samläste, däremot bildade små- och folkskolestadierna var sin läraravdelning.
- 6 HLA. Folkskoleinsp Norrb Östra omr, B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet".
- 7 *Norrbotten av skilda författare. Del 2*. Utg. av Norrbottens läns jubileumsutställnings bestyrelse. Göteborg 1924. s. 284.
- 8 Peterz, B., a.a. 1942, s. 139. – Riksdagstryck 1917. AK, motion 214.

- 9 HLA. Folkskoleinsp. Norrb Östra omr, B.III.1. (Konvolut med inspektionspapper.) 1903-03-07; 1907-03-25.
- 10 HLA. Folkskoleinsp Norrb Östra omr, B.III.1. (Konvolut med inspektionspapper).
- 11 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, [odaterat i konceptboken.; ev. december 1915.
- 12 Termen *socken* användes länge synonymt med *kommun*, trots att *socken* som administrativ term i dessa förvaltningssammanhang försvann med kommunalförordningarna 1862 (lag 1866). De gamla sockengränserna fick på landsbygden utgöra gränser för dels en borgerlig kommun, dels en kyrklig församling. Det var församlingarna som fick ansvaret för skolorna.
- 13 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11. 1916-08-15.
- 14 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, 1916-08-15.
- 15 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, 1916-12-31; 1917-04-14; B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet".
- 16 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, 1916-12-31; 1917-04-14; B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet".
- 17 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, Koncept av skriv. t. Domkapitlet i Luleå, 1919-03-28, dnr 111. – Hänvisar t. Domkapitlets resolution 1429/1918, 1918-12-21.
- 18 Muntlig uppgift 1999 av Margareta Lindblom, Danderyd, dotter till K-J Karlsson.
- 19 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet".
- 20 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet".
- 21 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11, 1917-03-14.
- 22 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, B.I.11. "Omorganisation av skolväsendet inom västra delen av distriktet". – Riksdagstryck. 1917. AK, motion 204.
- 23 HLA. Folkskoleinsp Norrb östra omr, AI o III.2. Syner. 1919-04-24.
- 24 HLA. Korpilombolo församling. K IV C:2, Skolrådshandlingar. – Riksdagstryck 1917. Prop. 1. Förslagsanslaget 1917:VIII F.56.

RAIJA KANGASSALO

Den sverigefinska minoriteten

Efter andra världskriget har över en halv miljon finländare invandrat från Finland till Sverige och Sverige har därmed fått en ny finskspråkig minoritet. Många av inflyttarna har sedan återvänt till Finland, men enligt SCB:s statistik bodde det i Sverige år 2000 drygt 446 000 personer som själva hade invandrat från Finland eller vars ena förälder eller båda föräldrar hade invandrat. Denna siffra omfattar även personer med finlandssvenskt påbrå som talar svenska som sitt modersmål. Man vet inte exakt hur många personer i Sverige som idag har finska som modersmål, eftersom invånarnas modersmål inte registreras, men uppskattningarna rör sig mellan 200 000–300 000 personer. (Reinans 1996, 104, Ehrnebo 2000, 3.)

Dagens sverigefinska minoritet är således relativt ung, men det finska inslaget i Sverige har en mycket längre historia. Under den gemensamma svensk-finska tiden fram till 1809 var det finska språket och finskheten naturliga element inom det svenska riket. Förutom att majoriteten av invånarna i det östra landskapet Finland var finsktalande fanns det även i moderlandet Sverige flera finsktalande grupper, varav de största grupperna bestod av skogsfinnar. Vid skilsmässan mellan Sverige och Finland, då Finland inlemmades i det ryska imperiet, drogs riksgränsen mellan Sverige och Ryssland genom det finsktalande området i Tornedalen och en del av den finsktalande befolkningen hamnade på den svenska sidan. På 1800-talet och under första hälften av 1900-talet minskade antalet finsktalande i Sverige avsevärt, även om den finska in-

vandringen fortsatte i liten skala. (Tarkiainen 1990, 13–19, 133;1993, 15–24.)

De tidigare sverigefinska grupperna har assimilerat sig relativt fort i den svenska majoritetsbefolkningen och förlorat sitt språk. Bland skogsfinnar bevarades finskan dock – ofta som ett hemligt språk – relativt länge, på vissa orter ända fram till 1900-talet. Finskan betraktades emellertid långt fram till 1800-talet som ett inhemskt språk i Sverige. Ännu vid riksdagen 1844 erkändes finskan denna status, författningar, kungörelser och kyrkohandböcker översattes till finska, och i Norrbotten gavs folkskoleundervisning på finska ända fram till tidiga 1900-talet. Det var således först under senare hälft av 1800-talet i och med att den svenska nationalismen utbreddes sig som det finska språket började betraktas som ett främmande språk och finnarna gjordes till utlänningar i sitt gamla moderland. (Tarkiainen 1993, 24, 179, 287–292.)

För dagens sverigefinnar är det framför allt det finska språket som utgör kärnan i den sverigefinska identiteten. Det egna språket har dock inte haft detta stora värde under hela efterkrigstiden. Ännu på 1960-talet var sverigefinnarnas inställning till sitt eget språk likgiltig eller t.o.m. negativ och det var vanligt att sverigefinnarna skämdes för och dolde sin finskhet. Dessa tidiga invandrare utgjorde en tyst underkultur. De höll sig tysta på offentliga platser – finska ville de inte tala, eftersom majoritetsbefolkningens inställning till användningen av finska var negativ och svenska ville de inte tala, eftersom de skämdes för sina dåliga kunskaper i svenska. (Jaakkola 1983, 36.)

Sverigefinnarna är en mycket heterogen grupp. De bor utspridda över hela landet, vilket försvårar sammanhållningen. Assimilationstrycket är fortfarande stort, och många sverigefinnar är benägna att assimilera sig både språkligt och identitetsmässigt. Det finska språkets betydelse som identitetsmärker och som en förenande symbol har dock tydligt ökat

fr.o.m. 1980-talet och idag talar man om en gemensam positiv sverigefinsk identitet som blivit alltmer allmän. Många sverigefinnar, både vuxna och barn, identifierar sig som både finnar och svenskar och en dubbel finsk-svensk identitet, "en tvåsamhet", har vuxit fram. Den dubbla positiva identiteten anses vara resultatet av att finska alltmer används i medier och andra officiella sammanhang och av att en sverigefinsk elit har uppkommit under de senaste decennierna. En annan viktig orsak till denna positiva utveckling har varit att uppskattningen av finskheten och det finska språket har ökat bland den svenska majoritetsbefolkningen. (Skutnabb-Kangas 1994, 26; Virta 1994, 24-25; Lainio 1996, 265-267.)

En avgörande förutsättning för existensen och fortlevandet av en språklig minoritet är att utbildning ges även på minoritetsspråket. Ännu på 1960-talet förblev de sverigefinska barnens formella kunskaper i finska mycket bristfälliga, eftersom någon skolundervisning inte gavs vare sig i eller på finska och finskan användes nästan enbart inom familjekretsen. Hemspråksundervisning i finska och tvåspråkig svensk-finsk klassundervisning infördes på 1970-talet och det finska språkets ställning inom grundskolan förstärktes avsevärt på 1980-talet, då finskan fick en särställning i grundskolan. Därmed anses de generationer som gick i skola på 1980-talet och första hälften av 1990-talet ha relativt goda kunskaper i finska. (Lainio 1996, 293-295; SOU 1983: 57.) Fr.o.m. senare hälften av 1990-talet, då man kraftigt minskat resurserna för skolan, har både hemspråksundervisningen i finska och den tvåspråkiga klassundervisningen dock minskat drastiskt eller helt lagts ned på de flesta orter. Besparingsåtgärdernas effekter på de unga generationernas kunskaper i finska är idag svåra att uppskatta.

Den sverigefinska infrastrukturen är ganska väl utbyggd idag. Det finns flera lokala och rikstäckande organisationer och föreningar, ett bokförlag, flera lokala eller regionala tid-

ningar och två veckotidningar på riksnivå samt några tidskrifter inom specifika områden. Bland de samhällsfinansierade verksamhetsformerna kan nämnas det finskspråkiga radio- och TV-utbudet, en egen språknämnd och ett eget arkiv. Dessutom har det finska språket en stark ställning inom den svenska evangelisk-lutherska kyrkan.

På 90-talet minskade samhällsstödet för den finskspråkiga verksamheten dock på ett sådant sätt, att man talar om en nedrustning av finska inom den offentliga sektorn. Som ett exempel på detta kan nämnas grundskolan. Som motdrag till nedrustningen har sverigefinnarna övergått till privatisering, dvs. börjat inrätta egna institutioner. Idag finns åtta fristående sverigefinska skolor i mellersta och södra Sverige, på några orter har man privata finska servicehem för äldre och den tidigare samhällsägda tidningen Viikkoviesti är idag i privat ägo.

Finska blev år 2000 ett regionalt minoritetsspråk i norra Sverige, närmare bestämt i Gällivare, Kiruna, Pajala, Övertorneå och Haparanda kommuner. I dessa kommuner är kommunala och statliga myndigheter skyldiga att ge samhällsservice på finska. Dessutom erkändes sverigefinnarna status som inhemska, historisk minoritetsgrupp och det finska språket fick status som ett inhemskt språk i hela landet. Det sistnämnda innebär att det finska språket och de finskspråkiga verksamhetsformerna skall få stöd även utanför de ovan nämnda kommunerna i Norrbotten och hittills har det tagit sig uttryck bl.a. i att Sverigefinska språknämnden får extra stöd av Svenska Akademien, att den sverigefinska litteraturen fått publikationsstöd och att finsk teaterverksamhet på riksnivå efter 1990-talets nedläggning åter kommit igång.

Den officiella minoritetsställningen har redan i dag haft inverkan på sverigefinnarnas mobilisering. Man har bildat en sverigefinsk delegation som skall fungera som takorganisation för olika sverigefinska organisationer, föreningar och

nätverk – såsom nätverken för skolan och äldreomsorgen – och ha som uppgift att bevaka de sverigefinska frågorna. De mest aktuella områdena för delegationen idag är skolan och äldreomsorgen, och dessa frågor har redan börjat få uppmärksamhet hos myndigheterna. Behovet av finsk äldreomsorg börjar tas på allvar och förhoppningsvis får det finska språket i grundskolan även i verkligheten tillbaka den särställning som det formellt haft sedan 1980-talet.

Litteratur

- Ehrnebo, Paula. 2000. Sverigefinsk språkvård sedan 1975. *Språkbruk 4/2000. Tidskrift utgiven av Svenska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken*. 3–7. Helsingfors.
- Jaakkola, Magdalena. 1983. *Finnish Immigrants in Sweden: Networks and Life Styles*. Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki Research Reports n:o 30. Helsinki.
- Lainio, Jarmo. 1996. Finskans ställning i Sverige och dess betydelse för sverigefinnarna. I: Lainio, Jarmo (red.). *Finnarnas historia i Sverige, del 3. Tiden efter 1945*. Suomen Historiallinen Seura/Nordiska Museet. Helsingfors & Stockholm. 255–310.
- Reinans, Sven Alur. 1996. Den finländska befolkningen i Sverige – En statistisk-demografisk beskrivning. I: Lainio, Jarmo (red.). *Finnarnas historia i Sverige, del 3. Tiden efter 1945*. Suomen Historiallinen Seura/Nordiska Museet. Helsingfors & Stockholm. 63–105.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 1994. Sverigefinnar förhandlar om etnisk identitet. I: Peura, Markku & Skutnabb-Kangas, Tove (red.). *Man kan väl vara tvåländare också...* Sverigefinska arkivet. Stockholm. 98–128.
- Tarkiainen, Kari. 1990. *Finnarnas historia i Sverige, del 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Nordiska Museets handlingar 109. Stockholm.
- Tarkiainen, Kari. 1993. *Finnarnas historia i Sverige, del 2. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809–1944*. Suomen Historiallinen Seura/Nordiska Museet. Helsingfors.
- Virta, Erkki. 1994. *Tvåspråkighet, tänkande och identitet. Del 1. Sammanfattning*. Psykologiska institutionen. Stockholms universitet. Stockholm.
- SOU 1983: 57. *Olika ursprung – Gemenskap i Sverige. Utbildning för språklig och kulturell mångfald. Huvudbetänkande av språk- och kulturarosutredningen*. Utbildningsdepartementet. Stockholm.

HARRIET KUOPPA

Meänkieli som minoritetsspråk

Vårterminen 1998 blev jag antagen som doktorand i finska vid det som idag kallas för Institutionen för moderna språk/Finska vid Umeå Universitet. Min målsättning är nu att göra en avhandling om meänkieli, det finsk-ugriska språk som talas i Tornedalen och som nu fått status av eget språk. Temat i det avhandlingsarbete jag ämnar göra berör också frågor som jag personligen engagerar mig i. Min uppväxt i byn Kitkiöjärvi i svenska Tornedalen – ett mångkulturellt område med flera språk (finska, meänkieli, samiska och svenska) – kan ha bidragit till att jag idag har ett stort intresse för språk och i synnerhet minoritetsspråk.

Den 19 oktober år 2000 höll professor Kenneth Hyltenstam från Centrum för tvåspråkighetsforskning, Stockholms universitet, en föreläsning under rubriken *Minoritetsspråks och små språks situation i en globaliserad värld* vid Umeå universitet. Många viktiga aspekter på små språk presenterades. Hyltenstam påpekade, att fokuseringen på den språkdöd som försigår idag inte har varit så påtaglig tidigare. Språk kan komma att bevaras i högre grad i framtiden än tidigare på grund av denna fokusering och detta påstående instämmer jag i. Jag har observerat, att det nu i massmedia finns ett ökat utbud av reportage om små språk/minoritetsspråk. Några exempel på reportage som SVT presenterat under det senaste året är t.ex. serien i tre delar under rubriken *Kiruna 100 år*. I den serien fanns en hel del inslag om hur det var/är att vara same. En annan serie som producerats heter *I Tornedalen sol*, också den i

tre delar. Den speglade olika aspekter på Tornedalen såsom språk, kultur och samhälle. Ett inslag om Rosa Taikon i programmet *Mosaik* speglade romerna och deras livsvillkor genom historien. I det inslaget påpekade Rosa Taikon, att "vi måste våga kämpa för det vi är. Vi ska ha rätt att vara det vi är, tala vårt språk, utöva vår kultur". Detta budskap är viktigt och centralt för människor som representerar något språk i minoritet. Utifrån de inslag som förekommit i massmedia om språk i minoritet tycker jag, att man kan se en gemensam tråd. Det handlar om språk som kämpar för att överleva och oavsett språk, slåss de för liknande frågor, nämligen frågor som t.ex. handlar om att på ett eller annat sätt försöka bevara sitt språk och sin kultur. Bakgrunden till varför någon grupp i minoritet vill bevara språk och kultur kan dock se olika ut.

Språk i minoritet väcker oftast mycket känslor. Meänkieli är inget undantag från detta. Genom kulturen kan känslor visas. Torvald Pääjärvi, ordförande i STR-T (Svenska Tornedalingars Riksförbund-Tornionlaaksolaiset), har komponerat musiken till en sång som handlar om det som många, men inte alla, tornedalingar upplevt. *Förtrycket* är titeln på denna sång och texten är skriven av Edvin Suikki och den har ett innehåll som berör. Sångtexten lämnar jag öppen för var och en att tolka och reflektera över.

FÖRTRYCKET

Det var inte det fysiska våldet
med ris på vår rygg.

Eller örfil och slitet i håret,

Så det lossnade någon lugg.

/: Nej, det var eftersittning och skamvrå

smädelsen mot oss och vårt folk

som lämnade ärren i själen

att vara ett sämre folk.:/

Den fysiska svedan försvinner
likt ringar som strömmen för bort.
– underligt hur vårt minne
för fysisk plåga är kort.
/:Men det psykiska förtrycket
lämnar oläkbara sår.
Smädelsen mot mitt modersmål
som barn, det hände som i går.:/

Om kärlek den skolan ej lärde
som samhället oss bestod
för att uppleva kärlekens innebörd
ska man stå på jämställd fot.
/:Det begrep inte skolan
vi var barn till omhändertaget folk
det fanns ej plats för kärlek
vi skulle försvenskas och med våld.:/

Text: Edvin Suikki

Sång och musik: Torvald Pääjärvi

I Tornedalen har förbudet att tala finska på rasterna tillämpats på olika håll sedan början av 1900-talet. Det ser ut som om det tillämpats mera strikt i skolorna i de mindre byarna. Olika former av sanktioner mot den finska som talades förekom, från i lindrigaste fall en allmän rekommendation att tala så mycket svenska som möjligt för övnings skull, till bestraffningar om man råkade ta ett finskt ord i sin mun. Det är rimligt att anta att förbudet tillämpades mest konsekvent vid arbetsstugorna. Förbudet om finska hade ursprungligen utfärdats av de lokala skolmyndigheterna som då i sin tur fick riktlinjer från högre instanser. Villkoret för att erhålla statsbidrag till skolan var att uteslutande svenska skulle användas som undervisningsspråk och alltfler kommuner ansökte om

statsskolor. Efter ett påpekande 1957 från Nils Erik Hansegård till Skolöverstyrelsen, upphävdes förbudet mot finska. Trots detta fortsatte man på några orter att tillämpa förbudet. Så sent som 1965 gjordes ett nytt påpekande av Hansegård i en ny skrivelse till Skolöverstyrelsen, som i sin tur sedan gick ut med ett förnyat påpekande om att det inte längre var tillåtet att förbjuda finska på rasterna i skolan. (Wande 1989.)

En grupp eldsjälur som ville kämpa för meänkielis överlevnad började samlas under 70-talet. Deras budskap var, att om vi prövar och försöker och inte ger efter, så kommer det på lång sikt att löna sig. De gick mot strömmen och ville bryta synsättet i budskapet "int' lönar det sig – det är pengarna och rösterna som räknas". Efter många års kamp så erkändes meänkieli i april år 2000 som ett av fem minoritetsspråk i Sverige. En historisk dag för förespråkarna som i årtal, mestadels ideellt, kämpat för meänkielis överlevnad. Attityden till meänkieli har på kort tid förändrats till det mer positiva, åtminstone är det min erfarenhet. Något som dock är viktigt att poängtera i detta sammanhang är att det i alla minoriteter finns människor som anser motsatsen, dvs. i detta fall att meänkieli inte är en språklig varietet, värd att bevara. Denna negativa attityd hos en del kan påverka politiker och ledande organ i samhället, vilket i sin tur kan få konsekvensen, att samhället inte stöder eldsjälarna och deras verksamhet. I språkdebatten om meänkielis vara eller icke vara finns underlag och argument både för den som är motståndare och förespråkare, men min bedömning idag är, att motståndarnas argument är mindre hållbara för det tryck som finns från de relativt många meänkielitalande. Med anledning av att meänkieli nu är ett erkänt minoritetsspråk har förespråkarna dragit det längsta strået och framtiden får utvisa, om meänkieli överlever som språk eller inte. En sak är säker enligt min mening: Meänkieli är ett språk med möjligheter, men på vägen finns en hel del överlevnadssvårigheter.

Vad innebär det då att meänkieli är ett minoritetsspråk i Sverige? Kortfattat så innebär det t.ex. att:

– Enskilda ges rätt att använda meänkieli vid förvaltningsmyndigheter och domstolar i de geografiska områden där språken har använts av hävd och fortfarande används i tillräcklig utsträckning. (Gällivare, Haparanda, Kiruna, Pajala och Övertorneå kommuner.)

När det gäller förvaltningsmyndigheter ska den enskilde ha rätt att t.ex. välja meänkieli i kontakt med myndigheterna. Det är ett mycket viktigt steg, att inom rättsväsendet få använda det språk som man talar till vardags. Under ärendets gång ska muntliga svar ges på meänkieli medan beslut/domslut bara behöver meddelas på svenska. Dock ska det framgå att den enskilde kan få beslutet/domslutet tolkat till sitt språk.

– Regeringen föreslår att kommunerna ska ge föräldrar möjlighet att placera sina barn i förskoleverksamhet, där hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli. Regeringen föreslår även att kommunerna inom respektive förvaltningsområde skall erbjuda äldreomsorg, där hela eller delar av verksamheten bedrivs på meänkieli.

– Lpo/Lpf -94 (läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna) får en inskrivning så att det framgår, att kunskap ska ges om de nationella minoriteterna och minoritetsspråken.

– Författningar som särskilt rör de nationella minoriteternas rättigheter bör översättas till minoritetsspråken.

– Kultur och media bör ges mer resurser.

– Universitetsutbildning och forskning i minoritetsspråk bör utvecklas vid de universitet som driver högre utbildning och forskning inom samiska, finska och meänkieli idag.

Mer information om vad beslutet om minoritetsspråk i Sverige innebär, finns i form av faktablad på Kulturdepartementets hemsida: <http://www.kultur.regeringen.se/pressinfo/faktablad.htm>.

Information om detta finns också att hämta i Regeringens proposition (se referenser).

Avslutningsvis så är jag av den åsikten, att allt som görs påverkar situationen på ett eller annat sätt. Med hjälp av Internet kan information förmedlas över hela världen. En hemsida som innehåller mycket information om minoriteter, språkvetenskapliga frågor, lagar, förordningar och politiska beslut som berör framförallt kommunerna Haparanda, Övertorneå, Pajala, Kiruna och Gällivare är: <http://www.digitaldemokrati.nu>. Information om meänkieli finns också på STR-T:s hemsida: www.str-t.com.

Om vi prövar och försöker och inte ger efter kommer det att löna sig, är en strof från en sång som fastnat i mitt minne. Det behövs uppmärksamhet från talarna själva, men också av lingvistiskt och sociolingvistiskt professionella. Språkets överlevnadsmöjligheter sker på alla nivåer: samhällsnivå, grupp-nivå och individnivå. Det är viktigt att fundera på hur man kan öka språk vitaliteten. Meänkielis marknadsvärde kan bli starkare än vad det är idag. När meänkieli är lika attraktivt och aktuellt som IT och teknologi, så är många överlevnads-hinder passerade. En stor insats behövs inom forskning – speciellt inom området lingvistik. Utan en enhetlig grammatik är det svårt att undervisa i meänkieli och nå målet: fler barn/ungdomar som använder sig aktivt av meänkieli. Visionen är att barn på ett naturligt sätt ska använda sig av meänkieli. För att denna vision ska bli verklighet behöver det frigöras resur-

ser, allt från akademisk nivå, utbildning och forskning, till dem som ute i arbetslivet behöver verktyg för att klara av uppgiften: att öka meänkielis möjligheter att överleva.

Ele exempel Bilaga 5 1(2)

Min familj
MY family
Minun perä

Jag ärrär,
Jag heter TorbjörNE
Jag bor i kangos fötS.

I am 9 years old.
My name is TorbjörNE
I live in kangos

Mie olen 9 vuotta
Minun nimi on Torbjörn
Mie asun kangosessa

Ur "Boken om mig".

Referenser

- Lassinantti, Kristina & Gerd Stridsman-Persson. 1994. "Meän kieli". Ett försök att förändra elevers och föräldrars inställning till språket. Examensarbete 1994:084. Grundskolärarytutbildning. Luleå: Högskolan i Luleå, Lärarytutbildningarna. Bilaga 5 1(2). Elevexempel.
- Pääjärvi, Torvald & Ylva Pääjärvi. *Ylva och Torvald 2*. Musikkassett. 1987. Tornedalsmusik. Siekasjärvi-Övertorneå.
- Regeringskansliet 1999. *Nationella minoriteter i Sverige. Regeringens proposition 1998/99*, 143. Stockholm.
- Regeringskansliet 1999. *Nationella minoriteter i Sverige. Faktblad*. Juni 1999 Kulturdepartementet. Stockholm.
- Wande, Erling. 1989. Från 1809 till 1989 – viktiga årtal i svenska Tornedals språk – och utbildningshistoria. I *Symposium lingua – cultura. 1988-11-21-22*. 1989. Luleå, 31–50.

Webb-adresser

<http://www.kultur.regeringen.se/pressinfo/faktblad.htm>.

<http://www.digitaldemokrati.nu>.

<http://www.str-t.com>.

TUULI FORSGREN

Gamla protokoll berättar

Språkkonferenser 1743 och 1744

Syfte

När människor med ett gemensamt intresse samlas för att utbyta åsikter och ventilerar rön eller besluta om en gemensam angelägenhet av något slag, kan samlingen betecknas med olika namn och vilket namn den får är ofta beroende av deltagarantalet och utsträckningen i tiden. Samlingen kan kallas t.ex. sammanträde, möte, seminarium, symposium, konferens eller kongress. Det finns vissa modetendenser i beteckningarna också. De sista åren har beteckningen *workshop* varit ganska vanlig för vissa samlingar av ovanstående slag. De två samlingar för ett gemensamt intresse, som jag här med hjälp av gamla protokoll från 1700-talet ska försöka ge en glimt av, gick av stapeln 1743 och 1744. De kallas av eftervärlden för *språkkonferenser* och det var dessa konferenser som lade grunden till det s.k. sydlapska bokspråket. Om man betänker vad ordet *workshop* ordagrant betyder – närmast 'arbetsverkstad' – så skulle dessa två språkkonferenser verkligen förtjäna att helt anakronistiskt kallas *workshops*. Deltagarantalet var litet, det arbetades hårt av alla och de hade dessutom en ansevärd längd.

Mitt syfte här är inte att lämna ett bidrag till den historiska samiska språkvetenskapen i form av en redogörelse av de ibland detaljerade resonemang om ortografi och grammatiska ändelser, som förs i de protokoll jag citerar ur. Egentligen har

jag två avsikter med denna artikel. För det första torde vetenskapen om dessa protokolls existens och åtkomlighet vara av intresse för samiska språkvetare. Jag vill påminna språkforskarna om att det faktiskt existerar protokoll som ibland i detalj diskuterar olikheter och likheter mellan de samiska varieteterna i Sverige/Finland i mitten av 1700-talet. För det andra vill jag i denna artikel försöka måla en bild av den arbetsatmosfär och ge exempel på de attityder, åsikter och vardagsproblem, som protokollen i sina formuleringar låter oss ana. Jag kommer här att lämna en del – ibland långa citat – som i sig själv är så talande, att de inte alltid behöver några längre kommentarer. Avsikten är helt enkelt att reta andras nyfikenhet på resten av protokollens innehåll. Eftersom alla de dokument jag citerar finns i kopia + renskrift i Erik Nordbergs handskriftsamling vid Forskningsarkivet, Umeå universitet, lämnar jag helt oortodox bara protokollens datum – och i förekommande fall den citerade paragrafens nummer – som referens vid citaten, eftersom handlingarna inte är svåra att finna i samlingen.

Bakgrund

När svenska kyrkan mer målmedvetet började organisera den kyrkliga verksamheten och missionen bland samerna i början av 1600-talet, krävdes kyrko- och undervisningslitteratur på samiska. Samiskan hade inget skriftspråk och präster som kunde samiska stod inte att finna. Prästerna och kyrkan hade från början troligen inte heller klart för sig att samiskan egentligen bestod av något som måste betraktas som flera olika, visserligen närbesläktade men sinsemellan inte alltid förståeliga språk.¹ Att kyrkan ganska snart förstod att så var fallet, framgår dock indirekt av många dokument. Vid diskussionen om tryckning av samiska ABC-böcker och katekeser på 1720-talet, planerades

t.ex. från början en tryckning på tre olika samiska dialekter, men det blev till slut en övermäktig uppgift och de trycktes 1726 på enbart umesamiska, en sida på svenska, motstående på samiska.²

Den första utgivningen på samiska – en ABC-bok och en liten sång- och mässbok – skedde 1619 på en för samerna själva troligen tämligen obegriplig samiska.³ Innan det sydlapska bokspråket skapades, hade kyrko- och undervisningslitteratur såvitt vi idag vet utgivits på följande samiska varieteter.

Utgivning på samiska före språkkonferenserna 1743 och 1744

Sydsamiska/umesamiska: 5 titlar

Sydsamiska: 1 titel

Umesamiska: 6 titlar

Pitesamiska: 3 titlar

Lulesamiska: 2 titlar

Nordsamiska: 1 titel

Sammanlagt 18 titlar hade alltså givits ut. Bakom dessa låg – trots den dåliga språkkvaliteten hos åtskilliga av dem – mycket arbete och stora kostnader, men de hade alla det gemensamt att deras användningsområde på grund av respektive språkform var geografiskt begränsat. Den enda titeln på nordsamiska var Tornæus' *Manuale Lapponicum* 1648. I den hade Tornæus gjort ett klart uttalat försök att skapa ett samiskt skriftspråk som byggde på hela det nordsamiska områdets näraliggande varieteter.⁴

Språkkonferensernas tillkomst och deltagare

Den direkta uppmaningen att samla några samiskskunniga prästmän från olika håll i Lappmarken kom uppifrån, från Direktionen för lappmarkens ecklesiastikverk till Konsistoriet i

Härnösand. Detta framgår med all önskvärd tydlighet också av ingressen till den första konferensen 1743:

Till underdån-ödmjukt följte af den öfwer Ecclesiastique wärket i lappmarken Höglöfl. Kongl. Directionens befallning af den 12 Julii innewarande åhr 1743, samt Pl: ven. Consistorii Höggunstiga förordnande af den 3 augusti, sammanträdde nedanskrefne Prästmän den 3 october och följande dagar samma åhr uti lycksele Prästegård, at öfwerlägga om det lappska språkets och dess dialecters reglerande; hwarvid följande förehades. (Lycksele den 15 Octobr. 1743)

Redan innan befallningen om en konferens om det samiska språket slutligen kom, hade diskussioner om att på något sätt ta sig an frågan pågått på många nivåer. Kyrkoherde Pehr Fjellström i Lycksele hade t.ex. hela 1730-talet på olika sätt gjort propaganda för vikten av ett gemensamt samiskt skriftspråk. 1738 års riksdag behandlade "den lappska frågan" och Fjellström rådfrågades. När han sedan fick i uppdrag att översätta Nya Testamentet till samiska blev språkfrågan akut. Västerbottens läns landshövding Gabriel Gyllengrip skriver i ett brev den 4 maj 1740 följande till superintendenten och konsistoriet i Härnösand.

Efter iag intet äger kundskap uti Lappska språket, kan iag mig i synnerhet ej häföfwer utlåta, men det skulle iag tro att gagneligast woro, dett denne Ganander blefwo till ett ledigt Pastorat i Lappmarken förhulpen, hwarom han ock lærer ansökning giöra, då han kunde med kyrckoherdarne Fiellström och Læstadius sammanträda och om lappska språkets Dialect conferera och öfwerenskomma, hwilket en enda person ej kan åstadkomma, och likwäl så mycket mera nödigt är, som alla de Böcker de der på

det språket tryckas, ei elljest kunna i alla lappmarckerne nyttias. (Brev undertecknat Umeå d 4 Maji 1740 av G.Gyllengrip/Nils Kröger, loco secr.)

Den första konferensen samlades alltså i Lycksele hos kyrkoherde Pehr Fjellström den 3 oktober 1743 och slutprotokollet undertecknades den 15 oktober samma år. Man arbetade flitigt i nästan två veckor. I konferensen deltog förutom Fjellström själv kyrkoherde Pehr Forsberg från Åsele och kyrkoherde Pehr Högström från Gällivare. De undertecknar protokollet med följande namnformer: "P:Fiellström. Petrus Forssberg. Petrus Högström.". Det framgår indirekt av protokollet från den andra konferensen, underskrivet i Umeå d. 14 Maji Åhr 1744, att även kyrkoherde Johan Læstadius från Arjeplog samt Henrik Ganander från Enontekis skulle ha deltagit, men de hade hindrats av "then obeqwäma årstiden", dvs. de kunde inte ta sig till Lycksele på grund av årstidens besvärliga reseförhållanden. Man behandlade dock i § III ett memorial i språkfrågan, som Johan Læstadius hade insänt till konsistoriet i Härnösand den 3 september samma år.

Den andra konferensen samlades i Umeå den 9 april 1744 och avslutades först den 14 maj. Deltagarna arbetade alltså i mer än en månad. I denna konferens deltog kyrkoherde Pehr Fjellström från Lycksele, kyrkoherde Johan Læstadius från Arjeplog och Henrik Ganander, som just tillförordnats som kyrkoherde i Sjundeå i Finland. Han kom från en komministertjänst i Enontekis på nordsamiskt område, hade fortfarande kvar sin familj i Torneå och var på väg att tillträda tjänsten i Sjundeå. Utöver dessa tre kyrkoherdar deltog också lektor Pehr Holmbom från Härnösand och det är Holmbom som fört och undertecknat protokollet vid den andra konferensen.

Mellan konferenserna arbetade såväl konferensdeltagarna som en del andra prästmän i lappmarken med t.ex. översättningar av psalmer och andra bearbetningar.⁵ Under själva

konferenserna bearbetade deltagarna de översättningar de själva gjort eller fått in från andra. Framför allt gjordes detta under den mer än månadslånga konferensen i Umeå. Den första i Lycksele hade huvudsakligen gått åt till att komma överens om de språkliga riktlinjerna för det översättningsarbete var och en för hem för att ta itu med.

Hur eniga var man om språkformen?

Redan i Lyckselekonferensens första paragraf fastställde man, att det skrivsätt som Fjellström använt sig av i sin samiska översättning av Svebelii förklaring år 1738 samt i sin samma år utgivna ordbok och grammatik, skulle vara riktmärke för ortografin.

§ I. Företogs Orthographien, som så wäl til lapparnes egen pronounciation, som de hittils utkomne böcker, befinnes wara nog skiljaktig. I anseende til de skjäl och orsaker, som framdeles skola omröras, finnas bäst och säkrast wara, om man til det närmaste följer den skrifart, som kyrkjoherden Fiellström uti sina tryckta böcker brukat. (Lycksele den 15 Octobr. 1743)

Man konstaterar helt kort att samerna talar på olika vis, dvs. det finns mer än en samisk språkform. Ibland tycks ordspråket "först till kvarn, får först mala" gälla i språkliga sammanhang. Man kommer i Lycksele också fram till att inte bara Fjellströms ortografi utan också den umesamiska dialekt på vilken han grundat sin utgivning 1738 "til et hufwudspråk wore tjänligast".

4 o. Wid ett nogare dialecternas jämförande, och at träffa någon, som til et hufwudspråk wore tjänligast, har man

omsider stadnat i thet slut, at man ej har orsak at temere gå ifrån den dialect Kyrkjoherden Fiellström uti sina arbeten brukat, och man redan på många ställen i lappmarkerne begynt at fortplanta; (§ II; 4 0.; Lycksele den 15 Octobr. 1743)

Det ser alltså ut som om man varit ganska ense om utgångspunkten. Läser man vidare märker man dock, att enigheten inte varit total och att det tydligen försiggått en hel del diskussion i ämnet. Johan Læstadius hade i sitt memorial till konsistoriet uttryckt åsikten, att det gemensamma samiska språket skulle grunda sig på Pite-samiskan, som han anser vara den bästa. Mot det sistnämnda av Læstadius anförda skälet – Pite-samiskans överlägsenhet – vänder sig de i Lycksele församlade prästmän: med följande uttalande.

1.o Att Herr Kyrkjoherden [Læstadius] förmenar den norra, elr Piteå Dialect wara den bästa, kan hwarken nekas elr jakas til: Ty kallar han den dialect bättre, i hwilken man wid ordens pronuntierande har långsammare elr renare utspråk, då likwäl orden med andra dialecter äro enahanda, så kan det på vist sätt bejakas. Men har han avseende på sielfwa orden, och deras grammaticaliska böjelser, så wil hwar och en, i sådant afseende påstå sin Dialect wara mäst regulier och den bästa; och man lærer i en sådan twist näpligen finna någon skiljesman; som ock troligt är , at den ena Dialecten lærer i sig sjelf ej wara stort bättre elr rättare, än den andra. (§ II, 1 o. Lycksele den 15 Octobr. 1743)

Det finns inte mycket nytt under solen! Johan Læstadius kände själv bäst till Pite-samiskan och därför vill han lägga den till bas för en normerad samisk språkform. Mönstret är inte okänt, de flesta av oss anser att vårt eget sätt att tala och

skriva är "det rätta". Herrarna i Lycksele tycks känna igen reaktionen och uttrycker sig insiktsfullt om att det ena språket i sig inte är bättre än det andra. Om det sätt på vilket Lycksele-konferensens deltagare svarar säger Wingstedt följande:

This statement on the linguistic equivalence of the different dialects (one dialect is not likely to be better or more correct than another) may strike us as surprisingly 'enlightened', 'egalitarian', and in line with modern linguistic theory.⁶

Wingstedt ifrågasätter dock – och troligen med rätta – om denna upplysta attityd också skulle ha uttryckts av samma prästmän om det hade varit fråga om olika varieteter av svenska eller handlat om vad som lämpade sig bäst om valet stått mellan svenska och finska eller svenska och samiska.⁷

Kyrkoherde Læstadius fick ge sig beträffande Pite-samiskans företräden och protokollet anger också ett annat skäl än det ovan anförda.

Skulle man nu movera några qvastioner, huru wida den ena dialecten vore bättre, och tjenligare än den andra, så fruktar man, det aldrig någon ända på tråtor och contradictioner kunde förmodas; emedan wetterligt är, at Prästernas envishet, och barnsliga stridigheter om den dialect, som wore den bästa, har alla tider warit den förnämsta orsaken, hwarföre aldrig någon lingwa communis kunnat i lappmarckerna träffas; emedan de trykte böcker, för anförde orsak, aldrig blifwit öfwer alt antagne och brukade, och således så många hinder upkommit för dem, som velat se detta folcket i deras Christendom til godo. (§ II, 4 o[...] 2 o. Lycksele den 15 Octobr. 1743)⁸

Man var i färd med att skapa ett samiskt "lingwa commu-

nis” och ville inte längre beskyllas för ”envishet, och barnsliga stridigheter” om vilken samiska som skulle vara den bästa. Lycksele-konferensen hade en stor övertro på genomslagskraften hos ett gemensamt samiskt skriftspråk. Om man bara tvingade alla präster att använda detta bokspråk överallt i lappmarken, så skulle det ”inom få åhr wara så brukelig i alla lappmarker, som vårt swänska i Swerige”. Detta skulle ske genom att samerna ”skulle rätta sig efter Prästernas lappska”, vilket framgår av nedanstående citat.

Försäkres altså, at, det Lycksele dialect, på sätt som här visas, blefwe så gillad, at hwar Prästman wore pliktig den samma både bruka och fortplanta, den skulle inom få åhr wara så brukelig i alla lappmarker, som vårt swänska i Swerige, ändock man i allmänt tal på ingen ort nu mera talar efter det man i våra tryckta böcker wdertagit och brukar: börandes lapparne rätta sig efter Prästernas lappska, och hålla deras dialect för rättast; äfwen som gemene man för oss ingen annan regel ärkjänner, än at sådant är tryckt och af de literata brukas. (§ II, 4 o[...] 2 o. Lycksele den 15 Octobr. 1743)

Varför skulle samerna rätta sig efter prästerskapets samiska mer än de var tvingade till i kyrkliga sammanhang? Något gemensamt samiskt språk finns än idag inte och långt in på 1990-talet diskuterade man fortfarande om hur en gemensam ortografi skulle vara beskaffad.

Det var endast kyrkoherde Pehr Fjellström som kunde delta i båda språkkonferenserna. Vid konferensen i Umeå våren 1744 uppstod nya protester. Denna gång var det främst Henrik Ganander som ville anlägga en mer nordligt baserad grund för det gemensamma bokspråket. Han företrädde det nordsamiska området och det är mycket möjligt att han hade kunnat förflytta bokspråkets tyngdpunkt något nordligare än

nu blev fallet, om han deltagit redan i Lycksele. Som det nu blev, tvingades Ganander lämna Umeå-konferensen innan den var avslutad och efterlämnade ett memorial, där han framförde de punkter, på vilka han inte var ense med de övriga. Grammatiska detaljdiskussioner och dispyter om enskilda ords betydelser mellan Ganander och de övriga framgår då och då av protokollet från 1744. Nedan ges ett exempel, där Fjellström fick vika, till synes mycket motvilligt.

Proponerades om infinitivus, at then uti the norre lapmarkerne går i många ord ut på at, i soml. ock på it, ther ändelsen et eljest brukas efter Pastor Fiellströms Grammatica, samt thet åtskildnaden emällan thessa ändelser synes wara så mycket nödigare, som många ord i annor händelse, skulle blifwa confunderade. Således heter lasta laitet, men återwända laitit, passet steka, men passat twätta.

Hr Pastor Fiellström sade sig å sin ort ej kunnat märka thet någon infinitivus lyctas på at eller it, men Hr Pastor Ganander påstod, thet i sanning så wara beskaffat, hwilket ock underteknad [Holmbom] befunnit uti Luleå Lapmark, kunnandes hr Pastor Læstadius ej eller aldeles neka, thet han ju sådant i sin församling äfwen anmärkt, Blef förthenskul beslutit, at wid versionernes förbättrande taga thenna åtskildnaden i acht. (§ III, 8. Umeå d. 14 Maji Åhr 1744)

Trots att de detaljbeslut om grammatik och ordval som protokollen redogör för visar att Fjellströms version av det samiska bokspråket revideras något, så är det lika fullt den sydligt präglade samiskan som han stod för som ligger till grund för det som eftervärlden också kom att kalla *det sydlapska bokspråket*. Redan den första konferensen kom ju fram till, "at man ej har orsak at temere gå ifrån den dialect Kyrkjoherden Fiell-

ström uti sina arbeten brukat, och man redan på många ställen i lappmarkerne begynt at fortplanta; (§ II; 4 0.; Lycksele den 15 Octobr. 1743). Det latinska "temere" betyder 'utan grund'. Högström deltog i den första konferensen och vi vet, att han i sin utgivning av en postilla och en frågebok 1748 gjorde en revision av det bara fyra år gamla sydlapska bokspråket och gav det en mer nordlig prägel och att denna variant av bokspråket kom att bli den som därefter användes.⁹ Var det av hänsyn till sin personliga relation till kyrkoherde Fjellström, som Högström inte protesterade mot den mycket sydliga prägel redan i Lycksele? Högström hade lärt sig sin första samiska av Fjellström och han var också gift med dennes dotter. Som kyrkoherde i Gällivare måste Högström redan 1743 ha förstått nödvändigheten av att ta större hänsyn till de nordliga varieteterna. Om inte annat visas detta av den revidering han själv gjorde inför sin utgivning 1748.

Sunt förnuft eller modern översättningsteori?

Det finns här och där i protokollen övergripande ställningstaganden som idag återfinns i moderna översättningsteorier. Konferensdeltagarna hade en klart pragmatisk inställning, dvs. de var inriktade på att översättningen skulle fungera på det samiska språkets villkor, så att mottagaren verkligen förstod innehållet. Deras syn påminner om det som Nida & Taber 1974 beskriver och pläderar för under termen *dynamisk motsvarighet* och ungefär vad som avses framgår av nedanstående citat.

§ III [...]

2o. Att beflita oss ej allenast om sensus och Textens bibehållande utan ock om tydlighet i skrifwearten, hwaraf skjedt, at man undertiden med flit afwikit ifrån swänskan, och utwalt sådane talesätt, som med lappska språ-

ket warit närmare öfwerenskommande. (Lycksele den 15 Octobr. 1743)

De tre nedanstående citaten skvallrar om en stor medvetenhet om läsarens/mottagarens förutsättningar. Man vill t.ex. införa något som liknar fonematisk stavning, dvs. en stavning så nära uttalet som möjligt. Man har uppfattat texten som imperativ eller appellerande och därför fokuserat på den tilltalade.¹⁰ Dessutom visar det sig, att man "jämte original språken" – alltså latin och hebreiska – använt sig av "hjälpöversättningar", dvs. andra bibelöversättningar än den svenska för att försäkra sig om en så riktig tolkning som möjligt. Det står helt klart att den skara prästmän som diskuterade vilken språklig form det samiska bokspråket skulle ha, representerade en hel del samlad språkkunskap.

§ I [...]

1.o Som lappska församlingarnas tillstånd fordrar, at man, så mycket möjligt är, undwiker alt thet, som kan för en begynnare förorsaka widlyftighet elr otydlighet; tyckes det wara nödigt om man wid det lappska alphabetets inrättande utsluter alla de bokstäfwer, som man uti språket kan umbära. [...] (Lycksele den 15 Octobr. 1743)

§ III [...]

3.o Att utwälja de ord, som blifwit fundne wara mäst almänne, samt utelämna dem, som antingen warit på få ställen brukelige, elr ock mera twetydige. [...] (Lycksele den 15 Octobr. 1743)

§ IV [...]

2 do: [...] Har man winlagt sig om at bringa versionerne til rent och tydeligit lappska [...] Utslutit the ord, som an-

tingen warit mindre tientlige, eller hos the fläste obekante, och infördt andra competentare, samt, så wida skie kunnat, almänt bekante. Hwarwid man ofta måst tilbringa hela timan under conference och sökande efter et enda tjenligit ord. Hwilket ock så lyckats, at man ej behöft admittera öfwer 3 a 4 främmande ord, som ej äro tilförne hos lapparna bekante. Sådane äro exempel, törne, bokstaf. Ordet nitälskan uti Juhldags Epistelen gick man häldre förbi, än at man wille antaga något otjenligit, eller sådandt, som på lapska ej kunde förklaras. [...] Har man warit högst angelägen at sensus efter Bibliska originaltexten måtte wäl exprimeras, til hwilken ända wi betient oss jämte original språken, af Swenska, Engelska och then nya danska Bibelen uplagd åhr 1740. dock som versionerne woro inrättade presse efter sistnämde Bibel, och man understundom fant, at thet ej otvungit kunde gå an på lapska, har man wid sådane tilfällen, häldre welat rätta öfwersättningen efter swenska texten, [...] (Umeå d. 14 Maji Åhr 1744)

Om det är något som möjligen förvånar en modern läsare av citatet ovan, så är det kanske det faktum att dessa 1700-talspräster i den svenska lappmarken uppenbarligen behärskade engelska.

Att resa på 1700-talet

Om Lycksele-konferensen 1743 sägs att man samlades hos kyrkoherde Fjällström i Lycksele, varför man kan dra slutsatsen, att deltagarna troligen också var inkvarterade hos denne. I ingressen till protokollet från 1744 står det bara, att man var församlade i Umeå stad, inte var eller hos vem. Ingen av de närvarande bodde i Umeå. Holmbom var lektor i Härnösand, Fjellström

kyrkoherde i Lycksele, Læstadius i Arjeplog och Ganander kom resande från Enontekis i den finska lappmarken – eller möjligen från Torneå vid detta tillfälle – och var på väg till ett pastorat i Sjundeå i Finland. Möjligen kan Umeå som samlingsplats ha haft sin orsak i båtlägenheter som kyrkoherde Ganander var beroende av, men det är en ren spekulation från min sida. På några ställen i protokollet får man en glimt av hur den tidens resande kunde te sig. Vi har redan fått en antydning om att hösten var en olämplig restid och det var skälet till att två av prästmännen – Læstadius och Ganander – inte deltagit i Lycksele-konferensen. Vilken tid det tog att resa och hur pass sparsamma kommunikationerna sjöledes var framgår med all önskvärd tydlighet av nedanstående beskrivning av kyrkoherde Gananders för tidiga avresa från Umeå-konferensen.

§ VI

Man hant dock icke, på sätt som sagt är, gå alla the ofwannämde versionerne igenom, innan Hr Pastor Ganander begynte föreställa nödwändigheten, at med någotthera af the tå ifrån Umeå afseglande fartygen få begifwa sig på resan til Stockholm, och så widare til thet honom i nåder förunte Siundo Pastorat uti Åbo stift, kunnandes man så mycket mindre anmoda honom, at längre quarblifwa, som han, i fal thesse fartyg skulle alla gådt ifrån honom, åtminstone innom 2 månaders tid icke kunde få något tilfälle at siöledes komma til Stockholm, och resan Landvägen skulle falla honom dels för kostsam, dels ganska obeqwäm, efter han ej war med något tienligit åktyg försedd, til förtigandes at han redan haft nog olägenhet theraf, at han under thetta sit wistande uti Umeå måst underhålla sit hushåld i Torneå samt så långt fram på åhret eftersättja sin oeconomie wid berörde Pastorat. I medlertid ingaf han thet memorial, som här under N.2. bifogas, och angår dels the mål, om hwilka han,

under konferencen, ej varit med the öfrige ense, [...] (Umeå d. 14 Maji Åhr 1744)

Det visade sig att man också fick lämna den gemensamma granskningen av en del psalmöversättningar ogjord, eftersom kyrkoherde Læstadius tydligen skulle kunna få hjälp av samer med hemresan, om han gav sig iväg till Lycksele, innan arbetet i Umeå var riktigt avslutat.

§ VII

[...] emedan Hr Pastor Læstadius hade nödigt, at nu begifwa sig på hemresan i anseende til thet tilfalle han nu hade, at wid Lapparnes sammankomst uti Lycksele til 2dra Böndagen, blifwa på sin ganska beswärliga resa therifrån hemåt, betient och hulpen. [...] (Umeå d. 14 Maji Åhr 1744)

Slutkommentar

Sedan det sydlapska bokspråket fastställts, började all utgivning på samiska ske på denna språkform, talad av ingen, men trots allt förstådd av ett större antal samer än vad som varit fallet med tidigare utgivna titlar på samiska. Och naturligtvis påverkade bokspråket också samiskan, kanske framför allt ordförrådet. Prästerna hade ju bl.a. skapat nya samiska ord för kristna begrepp. Att det nordsamiska området snabbt begärde att få använda – eller snarare återgå – till böcker på finska är sedan en annan historia.¹¹

På det sydlapska bokspråket utgavs mellan 1744 och 1850 hela 93 titlar, nästan uteslutande kyrko- och undervisningslitteratur. Under samma period utkom endast ytterligare fyra titlar. Dessa var skrivna av L.L. Læstadius på en samisk språkform, som brukar betecknas som "kåtalapska" eller det nordliga bokspråket. Det var i huvudsak baserat på lulesamis-

ka, men hade också andra inslag. Vid 1800-talets mitt började återigen en period av utgivning på olika samiska varieteter.

Den som idag skriver en vetenskaplig text med avtackande förord, brukar i slutklämmen påtaga sig alla fel och brister som kan finnas i texten. Icke så de lärda prästmännen på 1740-talet!

Lycksele-protollet avslutades sålunda:

§ IV [...] Man förmodar at den som åtager sig, at om desse och de öfrige böckers aftryckande hafwa omsorg, lærer wara til en sådan laggran syssla wuxen, så at derwid inga fel må inlöpa, som torde oss til last räknas.

Lycksele den 15 Octobr. 1743

P: Fiellström. Petrus Forssberg. Petrus Högström

I Umeå såg protokollavslutningen ut på följande sätt:

§ VIII [...] I öfrigit önskar man af hiertat, at hwad nu wid thetta ärendet, i godt upsåt och efter vår yttersta förmåga, öfwerlagt och beslutit är, må lända til Guds aldraheligaste namns ära, samt Lapska församlingarnas upbygelse och underwisning til ewig salighet. Umeå d. 14 Maji Åhr 1744.

Petrus W: Holmbom

Noter

1 Forsgren 1988 och 1990.

2 Forsgren 1988, 23–27.

3 Forsgren 1988, 10.

- 4 Qvigstad 1899, 12.
- 5 Forsgren 1988, 38.
- 6 Wingstedt 1998, 46.
- 7 Samma som not 6.
- 8 En samisk deltagare i ett symposium, där jag återgav detta citat, hävdade – skämtsamt? – att man kunde byta ut "Prästernas" i ovanstående gamla dokument mot "språkforskarnas", så hade man en ganska god beskrivning av dagens situation.
- 9 Forsgren 1988, 44.
- 10 Ingo 1991, 52–54.
- 11 Se t.ex. Anderzén 1989, 39–53; Fellman 1910, LXXIV; Forsgren 1990, 33–44.

Arkivkälla

Forskningsarkivet vid Umeå universitet. Umeå.

Handskrift 25. Erik Nordbergs samling rörande kyrka och skola i den svenska lappmarken under 1600-talet och 1700-talets första hälft. Svenska kyrkans relationer till samerna i äldre tid, hur den kristna läran spreds och hur kyrkor byggdes och skolor inrättades i lappmarken.

Referenser

- Anderzén, Sölve, "...Föra Dem till Bättre Lius i Christendomen...". *Undervisningen vid Jukkasjärvi skola och Jukkasjärvi församling åren 1744–1820*. Scriptum nr. 15. Umeå 1989.
- Fellman, Isak, *Handlingar och uppsatser angående finska Lappmarken och lapparne, samlade och utgifna af Isak Fellman i anslutning till Jacob Fellmans "Anteckningar under min vistelse i Lappmarken"*. II. Helsingfors 1910.
- Forsgren, Tuuli, *Samisk kyrko- och undervisningslitteratur i Sverige 1619–1850*. Scriptum nr. 6. Forskningsarkivet vid Umeå universitet. Umeå 1988. (Också utg. i serien Arbetsrapporter från Pedagogiska institutionen, nr. 36. Umeå 1987.)
- Forsgren, Tuuli, "...först att inhämta språket, och sedan deruppå lära sin Christendom...". *Om finska böcker och sameundervisning i Torne och Kemi lapp-*

- marker före 1850. Scriptum nr. 26. Forskningsarkivet vid Umeå universitet. Umeå 1990.*
- Ingo, Rune, *Från källspråk till målspråk. Introduktion i översättningsvetenskap.* Lund 1991.
- Nida, Eugen & Taber, C.R. *The Theory and Practice of Translation.* Leiden 1974.
- Qvigstad, Just, *Uebersich der geschichte der lappischen sprachforschung. I: Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XVI.* Helsinki 1899.
- Wingstedt, Maria, *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden. Historical and contemporary perspectives.* Diss. Centre for Research on Bilingualism. Stockholm university. Stockholm 1998.

Recensioner

Bertil Nelsson. Duncker och savolaxbrigaden. Finska kriget 1808–1809. Historiska media.

1809 sprängdes det svenska riket. En 700-årig riksgemenskap bröts när Finland lösrycktes från Sverige och blev ryskt storfurstendöme eller "upphöjdes i nationernas krets" som ryssarna föredrog att kalla det. Finska kriget 1808–1809, för äldre svenskar som lyckligen undgått dagens historie- och litteraturbefriade skola mest bekant genom Runebergs *Fänrik Ståls sägner*, har på sistone tilldragit sig ökat intresse. Kanske inte så mycket bland fackhistoriker som bland populärhistoriker och fritidsforskare. Det senaste bidraget utgör den här anmälda boken av Bertil Nelsson, tidigare överstelöjtnant vid arméstaben och författare av ett flertal böcker om militärt ledarskap.

Nelsson har valt att skildra kriget 1808–1809 genom att följa savolaxbrigadens öden. I fokus står kompanichefen Joachim Zachris Duncker (1774–1809), för eftervärlden mindre känd än von Döbeln och Sandels men ihågkommen i Runebergs dikt "Den fem-

te juli" där det bl.a. heter:

Men fråga, om du träffar på,
en veteran från kriget då,
en av de tappas skara,
spörj om han kände dock en man,
som priset över alla vann
och trofast skall han svara:
Ja, herre, Duncker hette han.

Greppet att skildra kriget genom Dunckers ögon är lyckat, eftersom dennes omfattande svit av brev under krigsåren till hustrun Maria Charlotta hemma på officersbostället finns bevarad i en avskrift utförd av Dunckers frände, litteraturprofessorn Fredrik Cygnaeus. Originalbrevet, förvarade i ett svart konvolut omgärdat av ett rosenfärgat band, tog änkan med sig i graven när hon dog 1858, 49 år efter makens bortgång. Nelssons huvudkälla är annars Generalstabens stora historik över 1808–1809 års krig, som utkom i nio band 1890–1922. Författaren har också kunnat konsultera den kände finlandssvenske historikern Eirik Hornborgs standardverk *När riket sprängdes* från 1957.

Savolaxbrigaden från S:t Michel, där för övrigt Mannerheim hade sitt högkvarter nästan 150 år senare, räknade drygt 3 000 man och bestod

jan av 1940-talet får inte överdrivas, vilket Nelsson har en tendens att göra. På ett ställe skriver han t.ex.: "Situationen var densamma som 130 år senare under vintern 1939–40". Så var det inte. 1940 stod ett enat folk samlat mot ryssarna; även gamla rödgardister från 1918 och deras söner kämpade heroiskt mot inkräktarna. 1808–1809 var riksledningen svag och vankelmodig och Cronstedts överlämnande av Sveaborg till ryssarna, krigets kanske mest avgörande händelse, var endast det mest eklatanta beviset på en vitt utbredd defaitism. På herrgårdarna i Sydfinland anordnade man baler och soaréer för ryska officerare och deserteringsarna var många, även inom savolaxbrigaden, under krigets slutskede. I Finland hade man helt enkelt förlorat tron på den svenska militära och politiska ledningens förmåga att bistå den östra rikshalvan. Visst fanns där Dunckers och många andras hjältemod men den samlade verkligheten var långt från Runebergs litterära fiktion. Nelssons bok skulle ha vunnit på att mer kritiskt ha distanserat sig från denna.

Lars-Göran Tedebrand

Thea Hälleberg. SORSELE Släkter från nutid till 1600-talet. Föreningen DIS i Linköping 2000. 731 sidor.

Thea Hälleberg har ägnat sig åt släktforskning sedan 1962 och efter pensioneringen 1983 har det skett på heltid. I boken framgår att hon har ett yrkesförflutet som missionär i Afrika 1947–1959 och som socialarbetare i Stockholm fram till pensioneringen. Socionomexamen 1975. Hon brukar tillbringa somrarna i Sorsele.

Det är en vacker, välgjord bok med det imponerande sidantalet 731. Man förstår att det är ett omfattande arbete som ligger bakom. Än mer imponerad blir man när man i inledningstexten läser att hon har material till ytterligare böcker. Vi får hoppas att även det materialet kommer att bli tillgängligt i bokform eller på CD-skiva. Bok 2 ska omfatta nybyggare av samisk härkomst, bok 3 ska avhandla hennes mors släkt i trakten av Buresjön och bok 4 kommer att utgå från Örnäs med Johan Hanssons och Catharina Lestanders ättlingar.

Den bok, som anmäls här kallas Bok 1 och omfattar samesläkter i Ammarnäsområdet med rötter i Tärna och Arjeplog. Boken består av 16 antavlor och en stamtavla, Måns Östensson f. 1693, renägare i Gran. Stamtavlan omfattar 1072 personer. Upplägget medför att vissa familjer

kan förekomma på mer än ett ställe. Släkterna redovisas i tabellform och ett 32-sidigt personregister underlättar sökande.

En bok blir ju intressantare när man hittar uppgifter som berör ens egen släktforskning. Två av anmälarens barnbarn har som farmors mormors mor Maria Christina Nilsson f. 1833 i Grans sameby. Hon var ogift och hade två utomäktenskapliga barn, Nils Johan f. 1857 och Anna f. 1867. Nils Johan förekommer på sidan 18 (Johan Anton Johanssons antavla) och på sidan 649 (Måns Östenssons stamtavla). Nils Johan bodde hos morföräldrarna i Tjulträsk tills han var 14 år då han flyttar till sin far i byn Hällnäs i Sorsele. Man kan med rätta beundra styvmodern Sigrid Larsdotter som "tog hand om" makens snedsprång. En intressant detalj i sammanhanget är att styvmodern var 27 år äldre än sin make och redan 50 år vid giftermålet och hade sex barn i ett tidigare äktenskap. Sigrid var 71 år när Nils Johan flyttade in i familjen. Thea Hälleberg undrar om barnets moder accepterat att ge bort barnet eller ej. Troligen var det en bra lösning för mamman Maria Christina och framförallt för Nils Johan. Senare kan

man finna Nils Johan som välbeställd bonde i Hällnäs. Andra barnet, Anna, placerades hos fosterföräldrar och fick trolige barnafaderns (Sundelin) efternamn. Maria Christina utvandrade till Norge 1878 och hennes vidare öde är okänt.

Avslutningsvis citeras ur 1:e arkivarie Thord Bylunds förord: "Jag har haft möjligheten att studera Thea Hällebergs manuskript och kan vitsorda, att det kännetecknas av mycket hög kvalitet och trohet mot källmaterialet. Med hjälp av denna sammanställning är det möjligt att följa släktsamband under flera sekel och slippa arvodera arkivforskare att i arkiv eller på mikrofilm företa tidskrävande utredningar. Thea Hälleberg har också insamlat ett unikt bildmaterial i form av gamla fotografier och berättelser från nomadlivet som livar upp texten och gör den lättare att läsa".

På Internet-adressen <http://w1.901.telia.com/~u90902169/Sorsele/> finns en fyllig presentation av boken och en lista med åtta försäljningsställen. De som vill beställa på gammeldags sätt kan ringa 090-13 20 09 (Jan-Åke Olofsson) eller 0952-101 53 (Birgit Bengtsson). Boken kostar 300 kr + frakt.

Sigurd Nygren

Johan Nordlander-sällskapets årsmöte 28 mars 2001

Årsmötet hölls i Humanisthuset, Umeå universitet.

Efter stadgeenliga förhandlingar ledda av Lars-Göran Tedebrand, där styrelsens verksamhetsberättelse och revisorernas årsberättelse föredrogs, beviljades styrelsen ansvarsfrihet för det gångna verksamhetsåret.

Kurt Genrup och Dan Bäcklund hade undanbett sig återval. I deras ställe valdes Bo Nilsson och Cuno Bernhardsson.

Den nya styrelsen fick följande sammansättning:

Ordförande:	Lars-Erik Edlund
Vice ordförande:	Gerd Häggman
Skattmästare:	Sigurd Nygren
Sekreterare:	Ola Wennstedt
Vice sekreterare	Bo Nilsson
Redaktör:	Tuuli Forsgren
Klubbmästare:	Angelica Lindgren
Övriga ordinarie ledamöter:	Cuno Bernhardsson, Björn Olsson

Revisorerna Martin Hällgren och Rolf Hedquist omvaldes liksom revisorssuppleanterna Tom Ericsson och Daniel Lindmark. Valberedningen består av Gunvor Flodell, Holger Sjöstedt och Ingegerd Stenström som alla omvaldes.

Årsavgiften fastställdes till oförändrade 150 kronor.

Ordföranden delade ut sällskapets pris för framstående norrländsk kulturforskning till arkivarien Cuno Bernhardsson, Folkkrörelsearkivet, Umeå, för hans "betydelsefulla gärning att, för en stor allmänhet, tillgängliggöra svåråtkomligt arkivmaterial samt för hans viktiga folkbildningsarbete i övrigt".

Efter avslutade förhandlingar talade pristagaren över ämnet: "Tju-go fotografier ur Gustav Roséns fotoarkiv 1898–1942". Därefter visade han filmen *En sommarresa i Västerbotten*.

Avslutningsvis samlades sällskapet till sedvanligt samkväm.

Vid protokollet
Ola Wennstedt

Medarbetare i detta nummer

Carl-Henrik Berg, f. 1960 i Sandviken. Forskningsbibliotekarie vid Ske-riabiblioteket i Skellefteå 1994–1999. Etnolog med specialinriktning mot norrlandsturismens historia och utveckling. Planerar f.n. en fullständig utgåva av Pelle Molins samlade brev. Numera bibliotekarie vid Umeå universitetsbibliotek.

Erik J Bergström, f. 1930 i Linsells socken, f.d. posttjänsteman. Bor sedan 1966 i Östersund. Verkar som hembygdsforskare och -skribent med Härjedalen som specialitet.

Tuuli Forsgren, f. 1942 i Helsingfors, uppvuxen i Dalarna. FD i finsk-ugriska språk. Docent i finska vid Umeå universitet. Forskar i översättningsvetenskap och samisk undervisningshistoria före 1850. Redaktör för Oknytt sedan 2000.

Raija Kangassalo, f. 1953 i Nivala, uppvuxen i Pyhäjärvi, Finland. Svergefinne sedan 1980, bosatt i Sundsvall/Umeå. Universitetslektor i finska vid Umeå universitet. Ingår i ett nätverk av forskare, som ägnar sig åt studier av de finsk-ugriska minoritetsspråken i östersjöområdet.

Harriet Kuoppa, f. 1976 i Kiruna, uppvuxen i Pajala i svenska Tornedalen. Doktorandanställning vid Institutionen för moderna språk/finska, Umeå universitet. Forskar om meänkieli. Ingår i ett nätverk av forskare, som ägnar sig åt studier av de finsk-ugriska minoritetsspråken i östersjöområdet.

Sigurd Nygren f. 1935 i Nordmaling. Civilingenjör. Skattmästare och biträdande redaktör i Johan Nordlander-sällskapet sedan 1993. Styrelseledamot i Södra Västerbottens Släktforskare och i Sveriges Släktforskarförbund.

Irma Ridbäck, f. 1940 i Korpilombolo. FK. Förste bibliotekarie vid Riksarkivets bibliotek sedan 1994. Sammanställer svensk arkivbibliografi. Forskar bl.a. om byn Narken och har även ägnat sig åt uppländsk lokalforskning. Fotograferar gärna.

Lars-Göran Tedebrand, f. 1939 i Sundsvall, professor i historisk demografi vid Umeå universitet och kulturmedarbetare i Sundsvalls tidning.

Innehåll

SIMON JOHANSSON IN MEMORIAM	1
CARL-HENRIK BERG: Koleran i Norrland	3
ERIK J. BERGSTRÖM: Erik Modin	23
IRMA RIDBÄCK: Vägen till en bättre skola	54
MITT MODERSMÅL HAR FÅTT OFFICIELL STATUS	67
RAIJA KANGASSALO: Den sverigefinska minoriteten	68
HARRIET KUOPPA: Meänkieli som minoritetsspråk	73
TUULI FORSGREN: Gamla protokoll berättar	81
RECENSIONER	99
JOHAN NORDLANDER-SÄLLSKAPETS ÅRSMÖTE	104
MEDARBETARE I DETTA NUMMER	105